

OOSTVLAAMSE ZANTEN

TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSKUNDE EN VOLKSCULTUUR

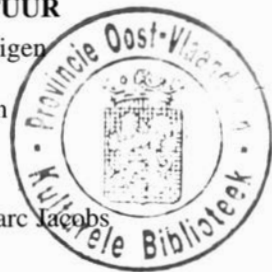
Orgaan van de Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen
de Dienst voor Volkskundige Enquêtes in Vlaanderen
en het Internationaal Studiecomité voor Ommegangsreuzen

Hoofredactie: Renaat van der Linden, Marc Jacobs
Godveerdegemstraat 17, 9620 Zottegem

Redactiesecretariaat en ruiddienst: Arnold Eloy • Recentiedienst: Marc Jacobs
Bibliotheek K.B.O.V., Kraanlei 65, 9000 Gent

Redactie: Maurits Broeckhove, Marcel Daem

Onder de auspiciën van de Federatie voor Volkskunde in Vlaanderen v.z.w.

INHOUD

R. VAN DER LINDEN. <i>Nieuwjaarsgroet</i>	214
Th. THOMAS & R.v.d. LINDEN. <i>Snorreputten. Internationale verkenning.</i> 3 ill.	215
W.L. BRAEKMAN. <i>Kindermishandeling: Een kleine "Martelares van Gent" (1897)</i>	225
R. VAN DER LINDEN. <i>God ziet alles of de Barbier DUPONT door vriend Jan DOOMS.</i> Addendum Poperinge 1870, 2 hanen	237
F. VAN BOST. <i>Gentse Volksprenten (Vervolg)</i>	242
Scripta manent	
W.L. BRAEKMAN. <i>Kwakzalvers te Gent (17de eeuw)</i>	259
Internationaal Studie comité voor Ommegangsreuzen	
Driemaal reuzen in internationale publicaties: <i>RvdLinden</i>	262
J.-P. DUCASTELLE e.a. <i>Géants et dragons. Mythes et traditions à Bruxelles, en Wallonie. Nord de la France. Europe</i>	
Kl. BEITL e.a. <i>Riesen. Lungauer Samson</i> Ed. R. Florimair & L. Luidold.	
J.R. CORTS SALVAT & J.M. TODA SERRA. <i>Gegants i Capgrossos de Riudoms.</i> Una panoràmica actual del mon geganter català i internacional. Prolet I.II.III	
J. PRAT CAROL	
Levend Volksleven	
R. COPPENS, <i>Reuzen in Europees perspectief of "European giants who care"</i>	271
R. COPPENS, <i>Een nieuwe telg in de Lovendegemse reuzenfamilie</i>	272
R.L., <i>Mandus Jacobs. Een reus van een smid in Sint-Gillis-Waas</i>	273
R.L., <i>Nieuwe reuzen en rare naamgeving in Sint-Lievens-Houtem</i>	274
F. DUQUET, <i>Te voet van Gent naar Sint-Lievens-Houtem... in 1996</i>	275
Boekbespreking	
<i>Dienstpersoneel in een film, een boek, een studie. RvdLinden</i>	278
Erratum - Kalender ruiteroommegangen in Z.-O.-Vlaanderen	281
Inhoud 1996	282

NIEUWJAARSGROET

Schrijf uw dagboek, week na week, met teksten kort en lang,
Door in geduld veel te notuleren, zinnig, zonder samenhang.
Allen leren we zoeken in boeken en luisteren naar gesprekken,
In de hoop goed nieuws te ontdekken en een ideaal te wekken.
Streef ernaar een Excelsiorlijn voor jezelf en buur te speuren,
Bij tegenslag balsem te vinden tevens met walm van rozengeuren.
Vele lieden defileren zij aan zij zovele dagen naast elkaar
In lange rijen. Zij raken elkaar niet in een woord of gebaar.
Velen groeten hartelijk met een goeie avond en goeie morgen:
Wensen vinnig dat zij zelf en anderen leven zonder zorgen !
Zoek de schoonheid in het gedrag en geweten en gestadig de zon.
Wens de goedheid als doel en koester die als eerste levensbron.
Wat zovelen wensen: zij menen vast dat bij anderen te zien
Zonder zekerheid te krijgen en alleen een donker misschien.
Vertroetelt goedheid in het hart, een open lach op het gelaat:
Om beide te bieden een hele jaar door zonder graad of maat...
Laat allen gaan hand in hand en hart bij hart dat alles tart,
Dat blijkbaar zo donker lijkt. Geef een licht bij elke start.
Leer uw geest het zonnelied van Franciscus met verre hoge tonen,
Dat rechtstreeks voor elk een juiste weg seint en fijn kan tonen.
Schrijdt mee voet naast voet. De nare taak wordt licht om torsen.
We dragen een schotel vol geluk voor iedereen, zonder morsen.
Een dagboek met sluitstuk van St.-Niklaas, Kerstmis en ijs.
Vergelijk met menig blad hiervoor. Zijn we tot slot even wijs?
Kijk mee naar boven hoger, om elk te loven. De toekomst wenkt
vol heil voor allen, terwijl elkeen alleen aan anderen denkt.

Zalig Kerstfeest 1996

Gelukkig Nieuwjaar 1997

Familie Renaat en Nelly van der Linden - Diependaele

Kinderen en kleinkinderen

SNORREKOPPEN

Zijn zij het verzamelen waard?

Snorkopjes, fr. tasses moustache, eng. mustache cups, deutsch Barttassen, als modeverschijnsel, zijn voor ons een uitvinding van de 19de eeuw.

Als begeleidverschijnsel van de mode zijn ze niet lang in omloop geweest.

Het zijn normale kopjes uit porselein of - niet zo vaak - uit aardewerk, ofwel cilindrisch ofwel naar boven lichtjes wijder. Ze hebben steeds een handvat, soms opgesmukt als een vraagteken.

Aan de bovenrand bevindt zich een smal plaatje, horizontaal, van links naar rechts gericht, als een bruggetje dat belet dat bij het drinken de snor erin hangt. Deze kopjes, voorwerpen uit de tweede helft van de vorige eeuw, gaan met schoeltjes gepaard, inzake materiaal, vorm en decoratie aan de kopjes aangepast.

Zover ons bekend zijn de eerste exemplaren in het midden van de vorige eeuw ontstaan, vervaardigd door Harvey Adams & Co in Longton/Staffordshire, Engeland, en in gebruik tot omstreeks 1900. Dan gaat de productie tamelijk snel achteruit.

Baard en snor waren in het midden van de 19de e. in geheel Europa zeer gegeerd. De populariteit van de baard werd vanaf 1885 geringer, de snor in de jaren negentig. Het hof geeft het voorbeeld. U vindt met moeite een vorst zonder baard en/of snor, zo in Engeland de prins-gemaal van koningin Victoria, Albert van Sachsen-Coburg-Gotha (+ 1861), vervolgens haar zoon Edward VII die vanaf 1862 koning werd. In Zweden was het koning Oscar II die regeerde van 1872 tot 1907. In Italië beïnvloedden Victor-Emmanuel II en Garibaldi de mode, in Oostenrijk Franz-Joseph I, keizer van 1848 tot 1916, bovendien sedert 1867 ook koning van Hongarije.

*Napoleon III
(Foto Franck)*

De invloed der tsaren Nicolas I (die van 1825 tot 1855 regeert), Alexander II (van 1855 tot 1881), Nicolas II (van 1881 tot 1905) was groot. Misschien waren keizer Wilhelm I, (Duitse keizer tussen 1871 en 1888, tevens koning van Pruisen sedert 1861) en Wilhelm II (keizer vanaf 1888, eveneens koning van Pruisen), Louis-Léon Bonaparte in Frankrijk, alias Napoleon III, (in 1808 geboren, Franse keizer van 1852 tot 1870, in 1873 gestorven), van zeer grote betekenis.

Inzake het Amerikaans continent dient u niet te zoeken, waar de presidenten zich om de vier jaren afwisselen en waar in de tweede helft van de 19de e. buiten Abraham Lincoln geen markante figuren baard en/of snor droegen, wel in Mexico, waar keizer Maximiliaan-Ferdinand-Joseph (in Wenen geboren in 1832 en in Queretaro, Mexico in 1867 gestorven) zeer korte tijd aan het bewind was, maar op Amerikanen diepe indruk maakte.

In de Verenigde Staten verschijnt de snor met de Mexicaanse oorlog, de baard in de tijd van de goudstormloop.

Alle keizers, tsaren, koningen - dat hebben we onderzocht - hadden hun prestige en mannelijkheid, hun moed en wijsheid door baard en/of snor doen uitkomen. Dit is niet de eerste maal in de geschiedenis van de mode.

Het vaatwerk kent vanaf de 18de e. een bloeitijd. Niets ontbrak voor de tafel. Alle verfijningen waren mogelijk of voorhanden. Zo dacht men dat de heren met snor liever uit een speciaal snorkkopje hun koffie of thee zouden drinken: een snor heeft bij het eten en drinken een onaangenaam aspect. Ook werden snorklepels en -bekers vervaardigd, met het doel dat 'stoppelig ornament' zuiver en in orde te houden. Snorkopjes bestaan zowel voor rechts- als linkshandige personen. Dit soort voorwerpen uit de 19de e. zijn thans niet meer makkelijk te vinden. Het wordt praktisch onmogelijk voor kopjes van linkshandigen.

Waar en hoe werden zulke kopjes geproduceerd? Het oudste bekend exemplaar werd in Engeland vervaardigd, (zie boven) wellicht reeds omstreeks 1830. Oorspronkelijke naam klinkt ook wel "Napoleons met schaaltes", i.v.m. de populariteit van de Franse vorst en het feit, dat vele mannen hem willen imiteren.

Er bestaan snorkkopjes uit verzilverd metaal. Keramiek is meest gebruikt; zoals porselein en aardewerk. Boven vermeld. Er bestond kans de kopjes als deel van een servies te kopen of te bestellen, maar ook - in deze vroege tijd van productie - als individueel object.

Een model diende evenzeer voor koffie als voor thee, zelfs voor warme chocolade.

Alhoewel de oorsprong in Engeland ligt, met zeer hoogstaande keramiek in de 19de e., toch hebben Frankrijk en Duitsland blijkbaar de waardevolste exemplaren gemaakt (1)

In ons land, waar de aanwezigheid van de grote aardewerkfabriek Boch Frères Keramis in La Louvière (gesticht in 1841), de nabijheid van Regout in Maastricht (gesticht in 1836) en van Villeroy & Boch (2) uiterst voelbaar was, zijn, naar onze informatie, geen snorkkopjes ontstaan. Er zijn ons geen bekend.

Kent de creativiteit der decorateurs die aan snorpotten een gedaante moesten geven, geen grenzen?

De decoratie werd geschilderd of gedrukt (3). Soms zijn er applicaties van elementen in reliëf, ook verguldsel en opschriften. De motieven zijn niet onvoorwaardelijk specifiek mannelijk: zo landschappen, jachtaferelen, fabels, geometrische decoraties, maar ten minste evenveel bloemen, fruit, insecten, vogels en vlinders, loofwerk en linten, weelderig aan de buitenkant van de tassen, bescheiden doorlopend of herhaald op de binnenzijde van het kopje en op het schaaltesje.

Inzake decoratietechniek treffen vooral handgeschilderde elementen, ook gedrukte plaatjes (decalcomanie), zogenaamde 'Lüster'-glazuur en zelfs majolica.

Deze twee laatst vermelde waren zeer gevraagd en graag gezien in de victoriaanse tijd. Rose en roselüster glazuur komen het meest voor. Kleine medaillons, uitgespaarde ruimten dragen dan één der reeds vermelde motieven.

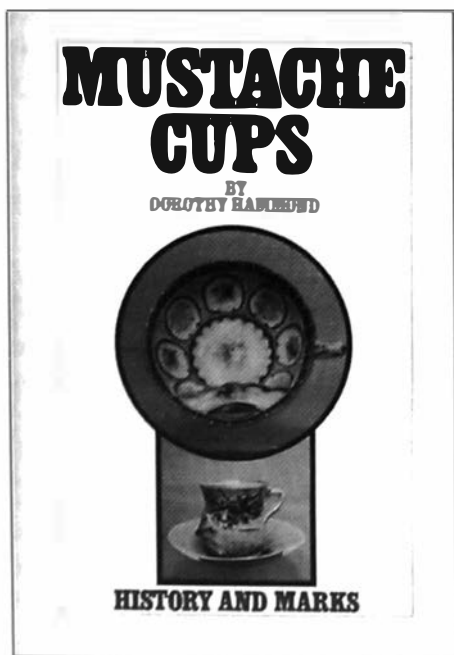
Opschriften zoals "Remember me", "Think of me", "Be always happy", "Forget me not", "Love the giver", "A present", etc. tot complete verzen zoals

"This cup 's peculiar form never let
thy beautiful moustache get wet" (4)

zijn handgeschreven met behulp van een patroon en duiden daarop dat de meeste mannen de kop zelf niet kochten, maar dat vrouw of kinderen ze schonken. Ze dienden metéén als aandenken. Sommige van deze voorwerpen gelden als een herdenkingskeramiek en konden in relatie staan met een fraterniteit, een sportvereniging, een filosofische groep. Tekens en insignes lieten een identificatie toe.

Het formaat en de vorm stemmen overeen als voor een normale koffiekop. De oudste snorrekopjes waren eer cilindrisch of bolvormig. Zelden treft u een afgeknotte kegelvorm, zoals trouwens de zes- of achthoekige kopjes. De greep, het handvat is veelal rond in doorsnee en in de vorm van een vraagteken. Ook daar speelde de fantasie een rol. Eigenaardige exemplaren tonen de vorm van een slang, van een insect, van een waaier, van bamboe, van gevlochten koorden, van een engeltje, enz. Literatuur hieromtrent is praktisch niet voorhanden. Enkele vakboeken vermelden dergelijke voorwerpen ... of ook niet eens (5). Angelsaksische boeken verstrekken in feite de beste documentatie.

U bemerkt niet altijd automatisch een merkteken op de kopjes en schaaltes, zodat de oorsprong niet altijd met zekerheid bekend is (6). Belangrijk is de zekerheid dat bedrijven die in 1893 producten wilden sturen voor de Wereldtentoonstelling van Chicago, World's Columbian Exposition, verplicht waren een stempel of opschrift te gebruiken "Made in ..." met de vermelding van het land van productie in de Engelse taal.

Aldus bestaat er in sommige gevallen kans het fabricatieland niet te kennen en meteen te weten, dat het voorwerp niet voor 1893 bestond.

Gemerkte kopjes, waarvan de geschiedenis precieser gekend is, zijn vanzelfsprekend waardevol en gezocht, want ze helpen om door vergelijking de ongemerkte voorwerpen te identificeren. In volkskunde-(7) en keramiekmusea berusten snorkoppen, met geringe documentatie. De bibliografie ziet er bar slecht uit.

Volgens onze informatie bestaat er slechts één publicatie in de Verenigde Staten van Amerika, dat vooral voor verzamelaars bestemd is, met bondige tekst en talrijke afbeeldingen uit de 19de e., in kleur. Het deel voor merktekens verstrekt karige uitleg.

MARKS ON MUSTACHE CUPS
FRENCH MARKS

Haviland
France

Haviland & Co
Limoges

CFH
--

Theodore Haviland
Limoges
FRANCE

LIMOGES
← →
FRANCE

AK
FRANCE

J. P.
L.
FRANCE

MJR
FRANCE
PATENT APPLIED
FOR

ENGLISH MARKS

JAPANESE MARK

Waarom verscheen er slechts één Amerikaans boek hieromtrent? De verklaring ligt misschien in het feit, dat de meeste Amerikaanse vrouwen liefst Engelse serviezen kochten en dat voorwerpen uit de 19de e. in dit land reeds als oud golden, en als "antiques" verzameld werden voor er in Europa interesse voor ontstond.

Menig Japans familiebedrijf vormde en beschilderde snorkkopjes. Daarover bestaat eventueel literatuur.

Een nota in dit opzicht. Vóór de oorlog van 1914-1918 hebben Japanners in hun merktekens "Made in Nippon" (de Chinese naam voor het land) gebruikt, pas later "Made in Japan". Dit gegeven kan gebeurlijk helpen voor de chronologie.

Het zou natuurlijk veel hulp opleveren, mocht er in een der West-Europese talen boeken hieromtrent bestaan. Deze kopjes zijn immers met meer systeem gemerkt.

Zover reiken gegevens en beschouwingen over snorrekoppen uit de 19de e., een creatie uit de jaren vijftig, een verbreid verschijnsel, meer dan Europees, zeker modegebonden. Thans een museale aangelegenheid. En natuurlijk het verzamelen waard. Waarom?

Omdat deze oude, interessante voorwerpen langzaam, maar zeker antiquarisch uit de handel verdwenen zijn, omdat in de jaren zestig en zeventig van onze eeuw, mede afhankelijk van de hippiebeweging en door een sterke terugkeer naar de natuur opnieuw een zekere plaats ingeruimd werd aan baard en snor?

In de dertig laatste jaren zijn snorkruiken en -bekers weder verschenen, op rommelmarkten, tussen oude gebruiksvoorwerpen, alhoewel het om hedendaagse producten gaat.

Er bestaat een uiterst groot verschil tussen voorwerpen van de 19de en 20ste eeuw. De hedendaagse exemplaren zijn praktisch ontstaan, niet om gebruikt, maar om verzameld te worden. U vindt ze niet in de vorm van kopjes met schotel, wel als cilindrische of bolvormige beker met een handvat.

Voor alle, door ons onderzochte voorwerpen, is het materiaal een normaal aardewerk of een dikwandig porselein, in de aard van het hotelporselein: niet fijn bij het aanvoelen en niet doorzichtig.

Het plaatje dat dient om de snor uit het vocht te houden, is rechthoekig of heeft de vorm van een gestileerde snor, soms met twee of drie bogen. De decoratie is veel eerder typisch mannelijk dan honderd jaar vroeger: een gestileerde snor, eventueel met bolhoed en monocle, gedrukt onder de glazuur en doorgaans zwart. De snor op de wand van de beker kunt u als een reliëfelement zien, met enkele penseeltrekken gekleurd. De tas kan gebeurlijk de vorm van een hoofd, van een gelaat vertonen, met details verheven of verdiept, tamelijk realistisch. Natuurlijk gaat het dan om gesnorde mannenkoppen.

Nu en dan treft een opschrift, als "Don't touch my moustache" of "Moustache mug".(8) Zelfs heb ik één exemplaar met een Janushoofd gezien, d.i. met een dubbel gezicht, zodat het zowel voor links- als voor rechtshandigen geschikt is.

Enkele zijn bekend die op twee voeten staan, geen elegante, zwierige voetjes zoals bij neorococo kopjes uit de 19de e. maar twee grote, lompe, vlakke voeten,

met schoenen in felle, helle kleuren. Vertikaal geschilderde strepen duiden de gebreide sokken aan. Zo ontstaat een vaste basis voor de pot.

Opschriften zijn gebeurlijk zonder decoratie opgebracht, zo "For men only". Decoraties zonder opschriften herinneren sterk aan de koperplaatdruk (eenkleurig) uit de 19de e. of aan de kleurdruk (overdrukplaatjes, polychroom). Oude vervoermiddelen zo ouderwetse bussen en mannelijke sujets krijgen de voorkeur.

De dekkende glazuur is veelal wit, soms ook olijfgroen of bruin, die veeleer past bij een typisch mannelijk voorwerp dan de pastelkleuren die de 19de e. soms gebruikte en die bij de neorococo beter passen.

Waar ontstond de tweede golf snorkruiken uit onze eeuw wel? Dit blijkt de moeilijkste vraag, want 80 % der onderzochte voorwerpen tonen geen merkteken. Twee zeer duidelijke merktekens (9) wijzen op Engeland, en een zwarte stempel (10) eveneens van een Engels bedrijf, dat vanaf 1758 moet bestaan hebben. Wij hebben menig boek met merktekens en de Engelse keramiek geraadpleegd en geen spoor gevonden van de merktekens die wij zoëven besproken hebben. Welk besluit nemen?

Eerst en vooral, dat de Angelsaksische landen weerom een vooraanstaande rol spelen in de productie. Opschriften en merktekens brengen bewijzen, wat niet uitsluit dat goedkoopproducerende landen (Oost-Europa en het Verre Oosten) niet ook een rol vervullen. Een gezonde intuïtie verklaart ons dat.

Dat deze voorwerpen niet gebruikt worden door mannen met snorren staat vast. In feite zijn het verzamelvoorwerpen die als rariteiten of als valse antiquiteiten aangeboden worden. Hun bestaan kristalliseert een romantisch gevoel, een nostalgie naar een niet te ver verleden.

Als het einde van de 19de e. die zo graag teruggreep naar stijlen uit het verleden, een tijd van historisme genoemd wordt, hoe zullen de komende generaties onze tijd beoordelen en bestempelen: als historisme in de tweede macht?

De creativiteit is niet denderend, wegens het zoeken in het verleden. Men "warmt" een stijl nog eens op, zonder te denken en te beseffen, dat langs deze weg en handelswijze de creatieve faze telooftaat.

Wij willen besluiten met het beantwoorden van de vraag die de titel stelt. Zijn snorkopjes en snorpotten het verzamelen waard? De eerst genoemde zeker en vast. Musea en privéverzamelingen bewaren er prachtexemplaren van.

En waarom niet ook recente snorpotten die getuigen van een modeverschijnsel en die een 'goedkope', zowel financieel als inzake creativiteit en schoonheid, herinnering zijn aan een in vergetelheid geraakt voorwerp?

Zijn de gebruiksvoorwerpen van vandaag niet de antiquiteiten van morgen?

Thérèse M. THOMAS

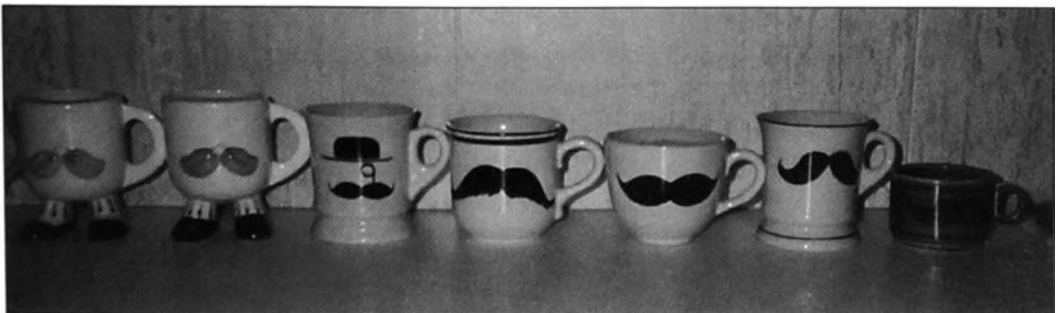
Dr. Kunstgeschiedenis en Oudheidkunde. Universiteit Liège.
Conservator van het Keramik-Museum Mettlach (D), i.r.

ADDENDUM

PRIVE-VERZAMELING EN MUSEA

Voor de redactie van deze tekst stond er een privé-verzameling ter beschikking. Wij deden schriftelijke aanvraag bij verschillende musea. Eindelijk werd aan lezers van een krant een oproep gemaakt.

1.- De **privé-verzameling** bevat alléén snorpotten van na de tweede wereldoorlog; de exemplaren zijn met gedrukte motieven of met grof-geschilderde trekken versierd. Zonder uitzondering is het materiaal een dikwandig "vitrifous china", wat ongeveer gelijk te stellen is met hotelporselein: een harde materie, wit van scherf en zo dik, dat het porselein ondoorzichtig wordt. Over de motieven, merktekens etc. wordt in de tekst uitvoerig gesproken.

Snorrepotten (privé-verzameling)

2.- De **oproep aan de lezers** bracht een mager resultaat. Twee antwoorden kwamen binnen, daarmee werden drie kopjes gemeld, beschreven als zijnde uit porselein, meestal met bloemen beschilderd en eventueel met goudfilets afgewerkt.

Interessant was er één beschrijving, omdat het stuk een merkteken heeft: een gestempelde adelaar met gespreide vleugels en daaronder de letters C.T. Dit is met zekerheid de firma C. Tielsch & Co, Porseleinfabrik in Waldenburg-Altwasser, Silezië, in 1840 gesticht en in 1917 van de firma Porzellanfabrik C.M. Hutschenreuther AG, Hohenberg, Beieren overgenomen. Het bestaat nog steeds en bevindt zich nu op Pools gebied.

3.- De **verschillende musea** hebben op verschillende manieren gereageerd. Een tiental instituties hebben we met een brief gecontacteerd, waarvan vier in ons land (in alfabetische volgorde).

Antwerpen, Volkskunde-Museum: verschillende exemplaren.

Andenne, Musée Communal de la Céramique: geen snorkoppen.

St-Niklaas, Stedelijke Musea, Barbierama: 23 exemplaren.

Tournai, Musée du Folklore: een kopje.

In Engeland hadden wij contact met het Victoria & Albert Museum in London, met het Wedgwood Museum in Stoke-on-Trent, Staffordshire; in Duitsland met het Hetjens-Museum in Düsseldorf en met het Museum der Staatlichen Porzellan-Manufaktur in Meissen, Saksen; verder met Merion, USA, Pennsylvania: Buton Museum of Wedgwood: één exemplaar; met het Musée Ariana in Genève, CH; met het George R. Gardiner Museum of Ceramic Art in Toronto, Canada; met het Musée National de Céramique in Sèvres, F.

Het valt moeilijk te geloven, maar de meeste musea antwoordden negatief, vooral de grote keramiek-musea zoals Sèvres, Meissen, Londen, Genève, Toronto. In de regel houden (of hielden...) de collecties van deze instellingen op met de eindende 18de eeuw en het opkomen van de industrialisatie in de keramiekbedrijven. Men heeft zeer lang de latere voorwerpen niet meer als kunsthandwerk beschouwd, niet waardig om in een museum opgenomen te worden. Deze mening verandert nu wel... maar intussen zijn de voorwerpen uit de 19de eeuw ook zeldzaam geworden.

Het museum van St-Niklaas stuurt fotomateriaal: buiten een goede foto van een zilveren snorkopje, dat wij hier afbeelden, met alle opnamen aanzichten in en door vitrines, niet gunstig voor een reproductie in kwaliteit. Uit Antwerpen konden wij geen foto's krijgen. Afbeeldingen werden bezorgd door de conservator van het Musée d'Histoire et d'Archéologie van Tournai, Dr. J. Vlaeminck, die ons op de 2de augustus schreef: "Je possède personnellement un exemplaire de tasses de moustachus provenant du grand-père de ma femme et un second, d'origine imprécise... Je crois sincèrement que ces tasses de moustachus méritent d'être collectionnées. C' était dans notre région et dans le Nord de la France voisin un objet quotidien familier. Le grand-père de mon épouse utilisait régulière-

Zilveren snorkopje (Stedelijk Musea, Sint-Niklaas)

ment l'objet auquel elle tenait beaucoup. Dans ma vie professionnelle, j'ai pu voir de nombreuses tasses de ce genre précieusement conservées comme souvenirs des anciens. Leur utilisation (et leur fabrication je suppose) a suivi la courbe de la mode des moustaches: on a cessé de les utiliser après la guerre de 1914-1918".

Hier volgt een korte beschrijving der beide keramiek-snorkopjes, waarvan Dr. J. Vlaeminck, Tournai fotomateriaal stuurde en die wij afbeeldden:

Snorkopjes met schotel, Tournai, Musée du Folklore.

Beide voorwerpen zijn uit aardewerk gemaakt en de kop zelf is tamelijk groot (maten werden niet medegedeeld). De versiering bestaat uit bloemen- en plantaardige elementen verdeeld over de vleugel van het schotelletje, aan de binnen- en buitenkant van de kop zelf, ook op het plaatje, dat de snor van het vocht moet afschermen. De versiering is blauw en werd gedrukt op het scherf, onder het glazuur. Wij nemen aan dat er geen merkteken te vinden is, in elk geval werd er geen vermeld.

Snorkop zonder schotel, privé-bezit Dr. J. Vlaeminck.

Afmetingen (hoogte 78 mm, bovenste diameter 79 mm, diameter basis 49 mm). Op één kant, naar de drinker toe, zijn er rozen in polychromie aangebracht. Het decor is gedeeltelijk handgeschilderd, daarenboven zijn er vier kleine, florale en goud-gedrukte elementen bij de bovenste rand van het voorwerp en een rij pareltjes in licht relief betoont de rand. Het snorplaatje is wit. Het kopje is uit porselein gemaakt, maar blijkt niet gemerkt te zijn.

T.M. Thomas en R. van der Linden

VOETNOTEN

- (1) Meißen, o.a.m. en alle grote productiecentrums zoals Sarreguemines, Keller en Guérin in Lunéville, Haviland in Limoges etc.
- (2) Verschillende fabrieken werden gesticht: Luxemburg in 1767, Mettlach in 1809, Wallerfangen in 1791 en Dresden in 1856.
- (3) Transfer print: in Engeland ontwikkeld door de Ierse graveur John Brooks. Het bleef een typisch Engels decoratiemiddel, ook al werd het door geheel Europa verbreid.
- (4) De speciale vorm van deze kop zal je wondermooie snor nooit laten nat worden.
- (5) Geen vermelding bvb. in Prof. Dr. Fritz Fichtner, *Tee - Kaffee - Kakao. Ein Beitrag zur abendländischen Geschirrkultur des 17. und 18. Jahrhunderts*, Würzburg, 1954 of bij Günther Schiedlausky, *Tee, Kaffee, Schokolade ihr Eintritt in die Europäische Gesellschaft*, München 1961.
- (6) Er bestaan heel wat merkboeken, geen enkel is compleet. Men vindt zeer veel over de Europese landen, met uitzondering van Engeland, bij Dieter Zühlsdorff, *Markenlexikon Porzellan und Keramik Report 1885-1935*, boekdeel I, Stuttgart, 1988.
- (7) In de musea voor Volkskunde in Gent en in Antwerpen bvb., ook in het Stedelijk museum van St. Niklaas, Kontich.
- (8) Mustache is de Engelse, moustache de Amerikaanse schrijfwijze.
- (9) Een halve cirkel gevormd uit de woorden "Made in England P & K".
- (10) Alle elementen zijn in een cirkel geordend: in het midden een letter N met een kroon bovenaan en aan weerszijde een gestileerde bloem. Daarboven in drukletters en een cirkel beschrijvend "Lord Nelson Pottery", onder de gekroonde N staat horizontaal, maar zo, dat de cirkel gesloten wordt: "hand-crafted in England since 1758".

Bibliografie

- BIEDERMANN, Hans: *Dictionnary of symbolism, cultural icons and the meanings behind them*. New York, 1992, p 34: bears and mustaches.
- CHEVALIER, Jean & GHEERBRANT Alain. *Dictionnaire des symboles. Mythes, Rêves, Coutumes ...* Robert Laffont, Paris, Onzième réimpression, 1990, p 107-108: Barbe.
- DAEM, Marcel: *Van baardemaker tot barbier*, met bijdrage van Dr. Leon ELAUT. Aurelia Books Brussel. Aureliae Folklorica N_ 9.1977, p. 73-74: Baard en snor.III. Snorhouder en Snorrekop, Museum v. Volkskunde Gent, nrs. V.G. 76.235.9.
- HAMMOND, Dorothy: *Mustache cups. History and marks*. WH-Book Company, Des Moines, Iowa, 1972.
- *Handwörterbuch des Deutschen Aberglaubens*. Berlin-Leipzig 1927, deel VI, p. 930: Bart
- HONOUR, H. & FLEMING J.: *Lexicon Antiquitäten and Kunsthandwerk*. C.H. Beck-Prestel, 1984, p. 40.
- MALLET. A. GRILLET P.: *XIXe siècle. - Histoire contemporaine, 1815-1920*, Paris Hachette, 1922.
- MOHR, Gerd H.: *Lexicon der Symbole*. Köln-Düsseldorf, E. Diederichs Verlag, 1976, p. 44: Bart.
- *Principes d'analyse scientifique. Objets civils domestiques. Vocabulaire typologique*. Ministère de la Culture. Inventaire général des Monuments et des Richesses artistiques de la France. Paris, Imprimerie Nationale, 1984, p. 196.
- RAY, M. *Collectible ceramics, an encyclopedia of pottery and procelain for the American collector*. New-York, 1974, p. 143.
- WEYNS, J.: *Volkshuisraad in Vlaanderen. Naam, vorm, geschiedenis, gebruik en volkskundig belang der huiselijke voorwerpen in het Vlaamse land van de Middeleeuwen tot de Eerste Wereldoorlog*. 4 delen. 1974. Kapittel VII: Eten en drinken, p. 619 e.v.
- ZUHLSDORFF, Dieter.: *Markenlexikon Porzellan und Keramik Report 1885-1935*, Deel I. Stuttgart, 1988. Deel II is in voorbereiding.

KINDERMISHANDELING: EEN KLEINE 'MARTELARES VAN GENT' (1897)

De negentiende eeuw werd, zoals bekend, geteisterd door de plaag van de kinderarbeid. Jongens zowel als meisjes werkten vanaf negen jaar twaalf tot veertien uur per dag in de spinnerijen, de weverijen, de leerlooierijen, de steenbakkerijen en vele andere takken van de toenmalige industrie¹. Het is een schrijnend facet van de wijze waarop kinderen toen werden behandeld. Pas in 1889 werd een eerste stap gezet in de richting van de wettelijke beperking van iedere uitbuiting, maar het verschijnsel bleef tot in deze eeuw bestaan. Een oude foto van stakers in de steenbakkerijen te Boom ligt er niet om (zie afbeelding).

Kinderarbeiders bij het begin van deze eeuw

De vorige eeuw kon dus zeker niet kindvriendelijk worden genoemd. Daarvoor waren echter niet zozeer individuen verantwoordelijk, maar de totaliteit van de sociale context en de economische constellatie. Ook gevallen van kindermishandeling of verwaarlozing door individuele volwassenen kwamen voor.

Geregeld las men in de kranten van die tijd berichten in de trant van de volgende ² :

Een verschrikkelijke lompert verscheen dezer dagen voor de korrektionele regtbank van Brussel, onder betigting van feiten der hatelykste barbaersheid. Eene arme kleine weeze [Suzanne Féri], welke door het Weldadigheids-bureel was geplaetst geworden bij J.B. de Knoop, landbouwer te Anderlecht, had de yselyke misdaed begaen, eenen grooten honger hebbende op 't veld van dien boer eenen wortel uit te trekken, welke 't vierde van een centiem niet weerd was.

Om haer te straffen, draaide die mensch-ezel eene koord rond den hals van 't arme schepsel, en sloeg het met de einden van dien band, tot dat men 't kind ter hulp was gekomen ...

Talrijk zijn ook de berichten over pasgeborenen die door de ongehuwde moeders te vondeling werden gelegd, verdrinken, gewurgd of op een andere manier om het leven gebracht. Kinderen werden door hun hardwerkende ouders verwaarloosd, soms met opzet maar meestal wegens gebrek aan tijd en energie. Het kroost was toen ook veel talrijker dan nu. Kinderen werden door hun ouders ook dikwijls uitbested, toch alleen zolang ze niet oud genoeg waren om mee te werken.

In de periode vóór en na de eeuwwisseling werden ook een groot aantal lustmoorden op kinderen gesignaleerd. Enkele voorbeelden ter illustratie.

In februari 1886 verdween te Merksem de twaalfjarige Josepha Maria Danijs. Ze was een boodschap gaan doen, maar keerde niet naar huis terug. Pas enkele dagen later werd haar lijkje aan het Zuiddok van Antwerpen aangetroffen. De moord bleef onopgehelderd. Tenminste één anoniem gebleven zanger heeft de zaak in geuren en kleuren bezongen ³. Dergelijke gebeurtenissen waren een kluif voor marktzangers die er dan ook steeds als de kippen bij waren om er liederen over te 'componeren'.

In 1891 werd te Sint-Jans-Molenbeek de kleine Maria Walschaert vermoord. In de lente van 1893 werd te Ledeberg in de Posthoornstraat een vijfjarig meisje verkracht en in de herfst werd Sint-Katelijne-Waver opgeschrikt door de moord op de bijna tienjarige Leonie Hellemans ⁴. Te Gent werd Pieter van Synghel ter dood veroordeeld wegens de moord op zijn elfjarig dochtertje.

Grote ruchtbaarheid kreeg in februari 1906 de moord op de achtjarige Jeanne Van Calck, weer te Sint-Jans-Molenbeek. Het lijk werd gevonden met een prop in de keel en met een bijna geheel afgesneden hoofd. De moordenaar had zich bovendien aan het stervende of dode kind vergrepen en het de benen afgehakt. De moord werd uitvoerig met alle wrede details in de kranten beschreven, maar toch bleef de gehele zaak geheimzinnig : zelfs na het uitloven van een zeer hoge premie bleef de dader onvindbaar. Ondertussen trokken liedjeszangers het hele land door met elk een eigen versie over deze moord ⁵. Naast liederen werden ook prentkaarten verkocht waarop het meisje stond afgebeeld.

Deze zaak was nog niet vergeten toen in december van het volgend jaar de moord op een zesjarig meisje, Annette Bellot zo mogelijk nog meer beroering teweegbracht. Haar lijkje werd te Anderlecht in een weide gevonden. Jan Bellot was met zijn zusje, Annette, op weg naar hun grootouders. Een man sprak hen aan en vroeg het jongetje voor hem een boodschap te doen. Toen hij terugkwam, waren de man en zijn zus verdwenen. Ook deze moord bleef onopgehelderd. Weer klommen vele zangers in hun pen en ook hier werden prentkaarten met het slachtoffer erop in omloop gebracht. Niet minder dan zeven liederen zijn over deze zaak bekend ⁶. Nog een achtste dient daaraan te worden toegevoegd.

Het werd geschreven door Pieter de Windt, alias Boerke Waerdichter (° 6.4.1860 - + 28.9.1934) van Stekene. Deze landbouwer werd na enige jaren drukker en uit-

gever van de *Gazet van Stekene* of het *Boerkensblad*. Hij was een invloedrijk en volksgeliefd iemand die meer dan twintig jaar parlements lid is geweest ⁷.

Hij had een scherpe pen en ontelbaar zijn de liederen die door hem op vliegende blaadjes en, na 1912, ook onder de vorm van kleine boekjes werden verspreid. Hij leverde teksten die marktzangers bij hem kochten en zongen, en er overal veel succes mee oogstten. Op deze blaadjes treft men een relatief groot aantal moord- en rampenliederen aan. Die lagen immers het best in de markt, dat wist de veelzijdige Pieter de Windt ook wel.

Zo dichtte hij het volgende "treurend volkslied" over de "*Afschuwelijke Moord op een 6-jarig meisje, Annetje Bellot te Brussel*", zoals de titel luidt. Het diende gezongen te worden op de "*Stemme : Van 't in stukken gesneden meisje, Jeanneke Van Calck*" :

O menschen, o kinderen, hoort !
Wat wreede en afschuwelijke moord
Is daar weer rond Brussel gebeurd,
Door ieder zoo bitter betreurd.
Een meisje van nauw'lijks zes jaar
Ging 's avonds met broertje te gaar
Een koek naar een winkel gaan koopen;
Op strate daar komt een barbaar.

Refrein :

O lief Annetje zoet !
O keer toch weer met spoed !
Ga met dien man toch niet van daar,
Hij is een laffe moordenaar;
Loop naar uw broerken zeer
En naar uw moeder weer,
Ga toch met dien man niet voort
Eer hij u nog wreed vermoordt !

Aan 't broederke Jantje gaf hij
Een geldstukje rap en hij zei :
Haal mij sigaretten met spoed,
Ik pas op uw zusterken goed.
Het broerken loopt in eene straat,
Maar als het daar wederom staat,
Dan waren zij beiden verdwenen ...
't Kind schreide ... riep moeder om raad.

De moeder en heel 't huisgezin

Gaan er op zoek straat uit, straat in,
Maar vonden 't lieve meisje niet;
Zij zonken neder van verdriet.
't Stond al in rep en roer gezet
En rap verwittigd was de wet;
Geen mensch die man of kind kan vinden,
Niemand die 't kleine bloedje redt.

De schurk met 't kindje heengegaan,
Kwam er een donkre weg inslaan,
Achter 't fabriek der Barastraat
Trok hij het kind door pinnendraad,
En wat den lafaard verder deed
Is iets dat men onnoemlijk heet;
Dan kwam hij 't kindje daar verwurgen,
Zoo monsterachtig, ijslijk wreed !

Slotrefrein :

O Brussel, schoone stad !
Ziet, dat ge 't monster vat ...
Zulk eene daad gebeurt alweer
Op korten tijd, den tweede keer ⁸ ...
Geen wild gedierte in 't bosch
loopt er zoo vrij en los !
Ja, voor d'hoofstad van ons land
Is 't vast geene kleine schand !

Op 15 oktober 1909 werd de negenjarige Bertha Braeckman uit de Zelestraat te Lokeren door haar moeder om brood gestuurd. Ze keerde niet naar huis terug. Pas enkele dagen later werd haar lijk uit de Durme opgevist. Het meisje was mishandeld, verkracht en vermoord. Zeven liederen zijn bekend waarin de zaak werd bezongen ⁹.

Te Deerlijk werden in mei 1910 op veertien dagen tijd twee kleine meisjes vermoord, maar de daders werden ook hier nooit gevonden. In 1911 werd te Bavegem Celina Schepens verkracht en vermoord in een klaverveld ¹⁰. Tot zover enkele van de gevallen die toen geregeld in de kranten van die tijd grote aandacht kregen.

Ook te Gent zijn er gevallen geweest, waarbij wel geen moord werd gepleegd maar een kind toch het slachtoffer was.

Op 22 mei 1906 pleegde Em. de Bie, een vijftigjarige kleermaker in de Onderstraat te Gent een schandelijke aanslag op een meisje van vijf jaar, waar-

voor hij tien jaar opsluiting kreeg ¹¹. In 1909 werd een zekere Gustaaf De Langhe uit Gentbrugge veroordeeld wegens het zwaar mishandelen van zijn achtjarig zoontje ¹², maar dit heeft - voor zover mij bekend - weinig weerklank gevonden in de publieke opinie, in tegenstelling tot een meer dan tien jaar oudere zaak waarover ik het hier in het bijzonder wil hebben.

Op het einde van februari 1897 kwam te Gent een geval van verwaarlozing en mishandeling van een klein meisje aan het licht. Het verwekte in de buurt van de Kortrijkse poort, waar het kind woonde, grote opschudding en lokte veel volk daarheen.

De grote belangstelling, de sterk emotioneel gekleurde reactie van afkeur voor de moeder en het medelijden met het slachtoffer, waren factoren die verscheidene marktzangers ertoe hebben aangezet over de zaak liederen te 'componeren'. Heel vlug werd het kind, voor een paar weken althans, tot "martelares van Gent" verheven.

Zoals dat toen al eeuwen gebruikelijk was, werd het sensatie-nieuws niet alleen maar gezongen, maar ook op een vliegend blad gedrukt en verkocht. In feite was het zingen alleen maar een aanleiding om de tekstblaadjes te kunnen aan de man te brengen, tegen betaling uiteraard. Dat was de broodwinning van de zangers, daar ging het in de eerste plaats om.

De eerste zangers waren natuurlijk Gentenaars en één van hen verkocht samen met zijn liedblad ook een "portret" op prentkaartformaat van het kleine slachtoffer. Later werd de gebeurtenis ook buiten Gent bezongen, zoals we verder zullen zien.

Dergelijke liedblaadjes (en prenten !) zijn volksgoed dat weinig kans maakt om voor het nageslacht bewaard te blijven. Daarvoor zijn ze niet alleen qua inhoud te sterk gebonden aan plaats en tijd. Hun karakter van eenbladdruk en het goedkoop en zeer broos papier waarop ze werden gedrukt, zijn natuurlijk al evenmin bevorderlijk voor hun overleving. Toevallig zijn in verband met deze kindermishandeling toch wel een paar liederen bewaard.

Wat was de achtergrond van deze liederen ?

In de Marnixstraat, die de verbinding vormt tussen de Kortrijkse Steenweg en het Citadelpark, woonde in 1897 een zekere Palmyre Eichberger (° Gent, 21.6.1856). Ze was de weduwe van Gustaaf van Oostende en leefde gescheiden van haar tweede echtgenoot, Frederik De Coninck. Uit haar eerste huwelijk had ze een zoon van twaalf, uit haar tweede twee dochters, Sidonie en Charlotte ¹³, respectievelijk tien en zeven jaar oud.

Volgens de kranten van die tijd ¹⁴, die uiteraard uitvoerige berichtgeving over de zaak bevatten, kreeg de wijkpolitie op een goeie dag een anonieme brief in de bus. Hierin werd het als verdacht bestempeld dat men in de buurt Charlotte, de jongste dochter, nooit te zien kreeg, dit in tegenstelling tot de andere twee kinderen van Palmyre Eichberger.

Als gevolg van dit schrijven begaf commissaris Coppine zich op maandag 22 februari 1897 naar het huis in de Marnixstraat. Hij vond er Palmyre die met haar oudste dochter, Sidonie, aan tafel zat. Na veel aandringen om ook Charlotte te zien, nam de moeder Coppine mee naar een kamer, waar hij het meisje aantrof in wat hij in zijn verslag als "de hachelijksten toestand" beschreef. Het kind was nauwelijks gekleed en had noch kousen noch schoenen aan. Bij het zien van de commissaris kroop het kind vol schrik "in eene wissen mand welke hem tot slaepstede diende". Het kleine meisje, slechts zestig centimeter groot, was zo mager als hout, had kromme beentjes zo dun "als solferpriemen", een gekromde, misgroeide rug en in de mond slechts drie tanden.

Aan de voeten stelde men brandwonden vast en het zevenjarig kind vertelde later dat het met een gloeiend ijzer "verbrand" was.

Charlotte werd door de diepgeschokte commissaris meegenomen naar het politiebureau van de wijk. Het vertelde daar dat het nooit aan tafel mocht zitten maar eronder: "ik woonde onder de tafel", zei het. Daar at ze de stukken en brokken voedsel die men haar toewierp, "vergezeld van stampen en slagen".

Aan dokter Burvenich wordt daarop gevraagd het meisje aan een grondig medisch onderzoek te onderwerpen. Hij laat het kind naar het gasthuis de Bijloke overbrengen, waar de geneesheren verklaren, steeds volgens de kranten van die tijd, "nog nooit zulk ongelukkig schepseltje" gezien te hebben.

Zoals men zich kan voorstellen, ging alle sympathie uit naar het kleine meisje, een lief en intelligent kind, zo beklemtoonde men nu. Haar moeder echter werd in de akeligste kleuren afgeschilderd: "Vrouw Eichenberger heeft een vuil, slordig voorkomen, op haar hard en nijdig gezicht staat de ruwheid te lezen ...". Deze en gelijkaardige uitspraken geven een goede indruk van de emotionele geladenheid die deze zaak van bij de aanvang heeft gekenmerkt.

De gemoederen waren inderdaad diep beroerd. Op dinsdag 23 februari stond er de ganse dag veel volk in de Marnixstraat, maar vrouw Eichberger was daarvan

blijkbaar niet erg onder de indruk. Ze heeft immers - nog steeds volgens *De Gazette van Gent* - "neuzen' gesteld naar het volk dat voor haar huis blijft samenstromen". Als ze zich de dag nadien op straat waagde, werd ze dadelijk achternagezet door een menigte van zes à zevenhonderd mensen, "die allerlei doods-kreten en verwenschingen slaakte". Met moeite kon ze zich in veiligheid brengen.

Foto van de "kleine martelares" zoals ze eruitzag toen commissaris M. Coppine haar ontdekte. (*Le petit Bleu du Matin*, 25 febr. 1897).

Tot het einde van de week bleef de volkstoeloop aanhouden, enkele ruiten in Palmyres huis sneuvelden en in twee scholen van Gent werden inzamelingen van speelgoed en snoep gehouden voor de kleine Charlotte, de 'martelares'. De burgemeester van Gent bracht een bezoek aan "de kleine verstootelinge" die inmiddels het troetelkind van het gasthuis geworden was.

Bij het begin van de volgende week echter was de belangstelling al sterk verminderd, nieuwe sensationele elementen waren er niet en weldra geraakte de hele zaak vergeten. Het parket had inmiddels een onderzoek ingesteld en kwam tot de vaststelling dat er van echte mishandeling geen sprake geweest was en dat het kind vooral zwak, ondervoed en achterlijk was. Of er sporen van brandwonden waren bleek evenmin zeker. Een hele ommekeer dus. Als gevolg hiervan schreef dokter Burvenich een boze brief aan de Brusselse krant *Le petit Bleu du Matin*, maar het tij was plots gekeerd en ook hij kon tegen de stroom niet oproeien. In *Le Journal de Gand* en *La Flandre libérale* groeide nu zeer snel de sympathie voor de moeder, die

ondanks al de inspanningen die ze zich had getroost - door armoede aan haar zwakke en wat achterlijke jongste dochter niet de nodige, dure zorgen had kunnen verstrekken. Het scheelde geen haar of ook zij werd tot martelares van het sociale onrecht en de economische uitbuiting bestempeld.

Niettegenstaande deze ommekeer in de volkse opinie, werd de moeder toch uit haar rechten ontzet. Op het proces dat voor de correctionele rechtbank te Gent plaats had (vanaf 28 juni 1897) werd ze bovendien op 20 juli veroordeeld tot twee jaar gevangenis en honderdvijftig frank boete. Ze ging in beroep en daar werd haar straf en boete met de helft verminderd (10 maart 1898). Het kind werd toevertrouwd aan de familie van de vader. Deze laatste was reeds enkele jaren te voren naar de Verenigde Staten (Texas) vertrokken maar scheidde pas officieel

van Palmyre in 1900, ongeveer drie jaar nadat deze zo erg in opspraak was gebracht. De aanleiding tot de wettelijke scheiding was wellicht het schandaal waarin zijn door hem jarenlang verwaarloosde echtgenote ook aan zijn goede naam schade had toegebracht.

Tot zover de achtergrond voor de liederen en de prent.

Over het bestaan van ten minste één marktlied over deze zaak vinden we een spoor in *Het Volk* van vrijdag 26 februari 1897. Daar leest men : "Een liedjeszanger heeft reeds van de bijzonderheden der vreeselijke daad gebruikt gemaakt om zijn winkel te doen draaien", maar nadere bijzonderheden blijven er achterwege. Over de prentkaart met een afbeelding van het meisje wordt in de pers van die tijd niets meegedeeld.

Daar er sprake is van één enkele zanger, kunnen we met zekerheid stellen dat *Het Volk* de Gentenaar Ludovicus Van den Eeckhaute bedoelde.

Van deze zanger is immers het eerste van de drie bewaarde liederen afkomstig. Op het hierbij gereproduceerde blad ziet men onderaan dat deze zanger toen woonde op Groot Meerhem, 30 te Gent. Bij de burgerlijke stand stond hij bekend als fabriekswerker, dokwerker en "chanteur ambulante". Hij werd te Gent geboren op 19.1.1867, woonde, gescheiden van zijn vrouw, achtereenvolgens op verscheidene adressen in de stad, o.a. op Groot Meerhem (van ca. 1895 tot ca. 1897). Veel later, in oktober 1932 verhuisde hij naar Bredene, waar hij zich in de Kapellestraat ging vestigen. Hij overleed te Oostende op 26 oktober 1940¹⁵.

Het lied bestaat uit vier strofen van elk 8 verzen, met een refrein van 4 verzen¹⁶. Het is getiteld : "Opsluiting van een kind van 7 jaren, in eene kamer door Palmyre Eichenberger". De tekst heeft alle kenmerken van een echte 'smartlap' met al de clichés van het genre. Zo wordt het kind als volgt beschreven :

Het zat te zuchten bij dag en nachte
Ja in een kamer met zijne drooge korst
Niemand die hoorde zijn droeve klachte
Was schier versmacht al van honger en dorst ...

Het is bij dit kind en lied dat de prentkaart hoort met een afbeelding van het meisje Charlotte. (zie afbeelding p.230)

Dit portret, het onderschrift "De Martelares van Gent" inclusief, is gebaseerd op een foto van het meisje die verscheen in *Le petit Bleu du Matin* van 25 februari 1897 (zie hierbij). Het lied en de prentkaart zijn dus heel precies te dateren. Ze werden gemaakt op 25 februari en nog dezelfde dag te koop aangeboden.

Dezelfde dag werd ook nog een tweede lied gezongen en verkocht. Dit blad dat zich in de universiteit van Gent bevindt¹⁷, is met potlood gedateerd (25 febr. 1897). Onderaan leest men dat dit lied, getiteld : "Marteling van een achtjarig kind buiten de Kortrijksepoort", de eigendom is van twee Gentse zangers, Florent van Hulle en Adriaan Géneschal, waarover mij echter geen nadere gegevens bekend zijn¹⁸.

Opsluiting van een kind

van 7 jaren, in eene kamer door Palmyre Eichberger.

1
Het schiedloos lijd ik op deze aarde
Zoo vaak om het verdoeten kind
In die oed was maar zeven jaren
En door sijns moeder niet wordt bemind
Ja in een van onze groote steden
Wat hoorde men daar op het onverwachts
Een kind zoo jong wat afgrijpslijk bedroef
Zocht in een kamer ja bij dag en nacht

2
Werdt aangeklaagd de wet kwam te verschijnen
En vroeg waar is uw kind nu opgeschokt
Gij laat het schaarsje van honger hier verdwijnen
Ik voel mijn hart dat steeds van droefheid klopt
Zeg mij wat is dat gij uw kind doet lijden
En gij zijt beul van uw eigen vleesch en bloed
Gij slechte vrouw gij zult voor lange tijde
Voor uwe daad prison in gaan met spoed

3
Het nat te rachten bij dag en nacht
Ja in een kamer met sijns drooge horst
Niemand die hoorde sijns droeve klachte
Was schier verzecht al van honger en doest
Hoe saile moeders huine kinderen doen lijden
Ach 't arme schaep had hun moeit niets misdaan
Geet enkel mensch die kwam het te verblijden
Was het voor het kind toch geen droevig bestaan

4
Ontsaarde moeder stond daar met tranen in 't oogen
En eene vleek ontsprong uit haar cagen
Wensch haar de dood en 't bloed uit 't lijf gaagen
De wet die kwam ook op denzelfden stoude
Men zag daar het kind schier opgeeten
Van vuiligheid dat elke mensch verschiet
Daar hoort men ook de smartelike kreten
Vraagde naar eten met eene stem zoo zacht

Refrein

Spreek moeder lief wat heb ik toch misdruven
Dat gij mij verzecht en zoo verzecht
Mijn breuder en zuster hant gij hier alles geven
En ik stomp in de slaede bij dag en nacht

Verantwoordelijke drukker uitgever L. Van Eckhoute, Groot Meerhem 30, Gent.

MARTELING

VAN EEN ACHTJARIG KIND

BUITEN DE KORTRIJKSCHEPOORT.

Refrein.

Wat had het schaapje u toch misdreven
Dat gij het zoo wreed verstoot en vernacht
Aan het gerecht zult gij rekening geven
En van het volk die zijt gij steeds vernacht

1.

Wat wreed geval ziet men gebeuren
Ja op een arm onnoozel kind
Waar dat eenieders hart komt van treuren
Zooals men nu wederom ondervindt
Ja, hier te Gent buiten de Kortrijkschepoort
Wat hoorde men daar op het onverwachts
Een kind zoo jong die komt men te verstooten
Ontaarde moeder waar was uw gedacht.

2.

Het kindje smeekte het was slechts 8 jaren
Ja, zonder steun of medelij
't Was zuchtend en vol droeve gebaren
Want niemand stond 't arme schaapje bij
't Lag in eene mand voor zijne legerstede
Voor voedsel had het een weinig brood
Aánhoort het arme schaapje zijne bede
Die er toch lijd zooveel bittere nood.

3.

Het zat te zuchten dagen en nachten
Onder de tafel met een droge korst
Niemand die hoorde zijne droeve klachten
't Is gansbh verminkt ja door honger en dorst
Hoe kan een moeder baar kind zoo doen lijden
Het arme schaapje, had nooit iets misdaan
Geen enkel mensch die kwam het te verblijden
Was het voor 't kind toch geen droevig bestaan

4.

Vrienden wilt hier een exempel nemen
Verstoot uw arme kinderen toch niet
Het kind was krom en verminkt aan de beenen
Slechts een geraamte waar men door ziet
Honderde menschen die stonden te weenen
Als de police het kind daar opnam
Het kindje is naar het hospitaal henen
Het is vermartelt en zwak als een lam

Eigendom van FLORENT VAN HULLE & ADRIAAN GENESCHAL,
zangers, dichters en uitgevers, Berouwstraat, 206, Gent.

De tekst (zie de reproductie) bestaat uit vier strofen van 8 vv., met een refrein van 4 vv., precies zoals in het lied van Van den Eeckhaute.

Het "schaapje" is hier al acht jaar, maar voor het overige is het lied de evenknie van dat van Van den Eeckhaute. Aan de moeder wordt de vraag gesteld :

Wat had het schaapje u toch misdreven
Dat gij het zoo wreed verstoot en veracht

en in de laatste strofe wordt eventjes een moraliserende wijsvinger opgestoken :

Vrienden wilt hier een exempel nemen,
verstoot uw arme kinderen toch niet.

maar onmiddellijk wordt een verdere beschrijving van het kind gegeven, "vermartelt en zwak als een lam".

Het derde en laatste lied komt voor als tweede stuk op een in tweeën gevouwen blad van folio-formaat dat in totaal acht teksten bevat, twee op elk van de vier bladzijden. Onderaan de laatste bladzijde ¹⁹, staat te lezen : "Gezongen door Vandamme". Dit is wel August Van Damme, een marktzanger uit Ieper of omgeving, waarover mij evenmin nadere gegevens bekend zijn ²⁰. Het blad is trouwens te Ieper gedrukt. Uit een potloodnotitie blijkt dat het gekocht werd te Oostende in augustus 1897, meer dan vijf maanden na de ontdekking van het zg. mishandelde kind en lang nadat de hele zaak te Gent reeds zogoed als vergeten was.

Van Damme heeft de tekst van een Gentse collega wel gekend. Wellicht is dit het lied van Van Hulle en Géneschal - in beide is het kind niet zeven maar acht jaar oud - maar verder zijn er geen sporen van plagiaat. Integendeel, het literair gehalte van Van Dammes lied is veel hoger dan dat van de twee Gentse liederen. We laten het hier volgen :

Een ontaarde moeder in de stad Gent die haar eigen kind acht jaren lang gemarteld heeft.

1
Ziet hoe eene moeder kwam te plagen
haar meisje van acht jaren oud
en hoe dat zij het kwam te slagen
ne mensch zijn hert wordt er van koud,
die vrouw had hart en ziel verloren
en was nog slechter als een dier,
zij had het kind de dood gezworen
want haar wreedheid bewijst het hier.

2
Het kind sliep in een korf van twijgen
schier zonder kleeren aan zijn lijf.
het kon geen goede rustplaats krijgen
zoo werd zijn lichaam krom en stijf,
het kind die zat nu gansche dagen
daar opgesloten in getraan,
het kwam aan zijne moeder vragen
ach wat heb ik u toch misdaan.

Refrein
Zij kwam het op te sluiten
in een kamer voorwaar,
het zag immer den buiten
en 't werd ne martelaar.

Bis

Refrein
Het meisje zat te kwijnen
ja 't ongelukkig kind,
zuchte in zijne pijnen
niemand die mij bemint.

Bis

3

Die vrouw had toch slechte gedachten,
als eigen moeder van het kind,
kwam zij het schepsel te verachten
het werd van haar toch niet bemind,
het meisje kreeg alvoor zijn eten
niet anders als wat korsten brood,
die onder tafel was gesmeten
zoo leed het kind daar hongersnood.

Refrein

Hij werd dikwijls geslagen,
ja zijn lichaam in bloed
het schepsel lag te klagen
ach lieve moeder zoet.

Bis

4

Het meisje zat omtrent acht jaren
daar opgesloten als een hond,
iemand kwam aan de wet verklaren
wat dat er daar in huis bestond,
zoo is die misdaad uitgekomen,
de Commissaris kwam daar aan,
het kind werd van daar weg genomen
en naar het hospitaal gedaan.

Refrein

Naar zulke lange tijden,
is 't ongelukkig kind
verlost al van zijn lijden,
het wordt nu weer bemind.

W.L. BRAEKMAN

VOETNOTEN

- 1 J. Kuypers, *Bergop* (Antwerpen, 1957), pp. 60-62.
- 2 *Gazette van Gent*, 14 sept. 1861.
- 3 J. De Vuijst, *Het Moordlied in de Zuidelijke Nederlanden tot de XIXe eeuw* (Aureliae Folklorica 6; Brussel, 1976), p. 96.
- 4 *Idem*, p. 97.
- 5 J. De Vuyst, *Het Moordlied in de Zuidelijke Nederlanden (XXe eeuw)* (Aureliae Folklorica 7; Brussel, 1977), pp. 93-100.
- 6 *Idem*, pp. 101-106.
- 7 M. Broeckhove, "Volksdichter Pieter de Windt, alias Boerke Waerdichter en hoofdsteller van de *Gazet van Stekene*", *OvZ* 59 (1984), pp. 43-54.
- 8 Allusie op de moord op Jeanne van Calck.
- 9 J. De Vuyst, *Op.cit.*, pp. 107-111.
- 10 *Idem*, pp. 113-114.
- 11 *Gazette van Gent*, 3 juli 1906.
- 12 *Idem*, 9 dec. 1909.
- 13 Charlotte werd geboren op 10 juni 1889, toen haar ouder nog op de Brugse Steenweg woonden.
- 14 Voor de nu volgende informatie, zie *De Gazette van Gent* van dinsdag 23 febr., en van de daaropvolgende dagen, tot en met donderdag 11 maart, onder de titel: "Een kind martelaar". Vgl. ook *Het Volk* (vanaf woensdag 24 februari).
- 15 Zie St. Top, *Komt vrienden, luistert naar mijn lied. Aspecten van de marktzanger in Vlaanderen (1750-1950)* (Tielt, 1985), p. 185.
- 16 Het lied bevindt zich in een privé-verzameling.
- 17 Bibl. Univ. Gent, Sign. G 19069.
- 18 Komen niet voor bij St. Top, *Op.cit.*.
- 19 Bibl. Univ. Gent, Sign. G 19069.
- 20 Bij St. Top, *Op.cit.* wordt alleen een A. Van Damme uit Gent vermeld. Deze zanger is niet te verwarren met zijn Westvlaamse naamgenoot en collega.

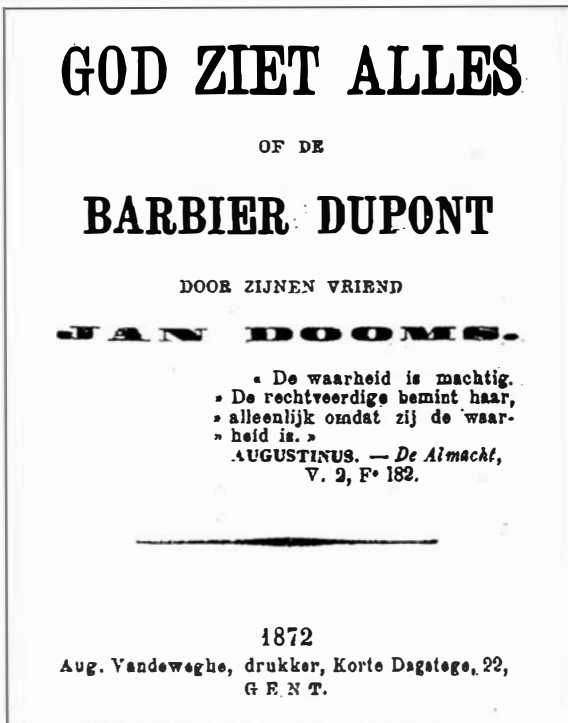
GOD ZIET ALLES OF DE BARBIER DUPONT

door zijnen vriend JAN DOOMS

Dit is geen religieus tractaat, maar alleen een flauwe, lauwe kibbelpartij tussen een liberaal en katholiek in de westhoek ca 1870.

Slechts twee exemplaren zijn bekend, een in de rijksuniversiteit te Gent, een in de bibliotheek van de Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen. Ware schatten dus.

Geen boek verstrekt een zier uitleg voor de auteur die u terloops van West-Vlaanderen naar Rijsel loodst in een vernuftig spel zonder aanwijsbare bron.(1)

De eerste regel van het eerste hoofdstuk 'Het verhaal ener weze' typeert het tekort aan specifieke gegevens, geen bepaling van de plaats of tijd.

In West-Vlaanderen geboren, had ik het ongeluk mijn moeder te verliezen toen ik nauwelijks 12 jaren oud was - mijn vader en mijn enig zusterke waren ons, zes maand tevoren in weinig dagen door de smetziekte ontnomen.

Als wees beland ik bij een lompe oom, een kleermaker.

Nauwkeurige gegevens inzake familie ontbreken.

Het begin van de titel 'God ziet alles' uit het boek Job (28, 25) komt pas te voorschijn in het vijf-

tigste en laatste hoofdstuk zonder speciale commentaar.

Deze luttele verwijzingen naar de inhoud tonen terstond aan dat de lezer geen ingewikkelde of uitvoerige opgaven op sociaal of religieus vlak kan verwachten.

De drukker Aug. Vandeweghe, Korte Dagstege, 22, Gent levert liberale publicaties.

E. Voordeckers verstrekt in *Bijdrage tot de geschiedenis van DE GENTSE PERS Repertorium (1667-1914)* in 1964 uitvoerige inlichtingen.(2) Aug. Vandeweghe drukt *L'Echo des Flandres (1856-1864)*, Liberaal Nieuwsblad, *Journal de Gand (1856-1914)*, liberaal-progressistische opinieen informatieblad, *De Stad Gent (1859-1887?)*, Officieel orgaan van de Vlaamse liberalen te Gent, *Vader Cats (1871-1874?)*, liberaal, antiklerikaal informatieblad dat een polemiek

voerde met *De Werker* van Antwerpen, spreekbuis Vlaamse Land van de Internationale,

verder kiesbladen met liberale strekking als *Cies van Ghendt* in 1861, *De Draak* en *De Burger van Gent* in 1870.

Het zou eigenaardig klinken, wanneer een liberaal voorman in die periode in een volksboek met rare titel als godsdienstig voorvechter zou optreden. Hij zal de kerk in 't midden laten. Laten we de onbekende Jan Dooms, de zoeker, even volgen.

Wegens het grommelen van oom en tante (moei) wijk ik uit naar Rijsel. Op zekere keer ontmoet ik daar een schoolgezel en verneem dat mijn oom overleden is. Ik ben erfgenaam.

Op 2de sinksendag 1865 (een van de zeldzame data) ben ik weer bij tante. De onderpastoor die er weleer kwam, is weg naar een strafkolonie. Ik heb veel werk en lever ook kledij voor de kapelaan. Bij de loting is het lot me gunstig en ik dien geen soldaat te worden.

Tante is overleden. Ik ga inwonen bij een barbier Francies Dupont, afkomstig van Menen.

De onderpastoor blijft weg. Hij laakt in zijn sermoenen verdorven lectuur, in zinspeling op sommige lieden.

Hij blijft weg, omdat ik bij een vrijdenker woon die slechte boeken leest en verwittigt me. Gij zijt verliezer. Klanten blijven weg. Op de tijd van zeven maanden moet ik twee knechten wegzenden. Een kerkmeester blijft trouw, spijs de rem van de onderpastoor. Jan, 27 jaar oud, vertelt alles aan Dupont, 50 jaar in 1871.

Spanning stijgt door de verkiezingen. Franc-maçons vallen de priesters aan die misbruik plegen onder de naam van religie en franc-maçons volgen een zuivere leer van Christus volgens Dupont, met broederliefde, vrijheid en volksgeluk. Ze hebben een geheim teken, dat Jan verdacht voorkomt. Onlangs is er een rare deugniet aangehouden, in bisschoppelijke klederen die sommen aftroggelde onder voorwendsel kerken te stichten in verre landen.

Dupont schandvlekt de pandbrieven van Landgrand-Dumonceau die vele lichtgelovigen van hun spaarpot beroofden. Politieke geestelijken, katholieke gazetten ondersteunden hem.(3)

Deze zaak beroerde de maatschappij van hoog tot laag wegens een tegenslag voor vele kleine spaarders en sjofele lieden.

Franciscanen houden gelovigen belachelijke superstitiën en heidense opvattingen voor, o.a. met een preek in strijd met het gedrag van Christus, dat alwie een scapulier draagt niet kan verbranden of verdrinken.

Jan overweegt dat zijn vriend de barbier inzake de volksbelangen gelijk heeft en dat vóór de religie de vrijheid primeert.

De barbier sterft. De oorzaak: tyfus. De geestelijkheid verzet zich tegen een begrafenis in gewijde grond. De weduwe begeeft zich met een rijke broeder

naar het bisdom. De vrijdenker, mijn vriend Dupont, werd christelijk begraven met een dienst van de eerste klas.

Zijn eigenhandig testament noemt mij de uitvoerder: een aanzienlijke brooduitdeling aan de behoeftigen, vijfduizend frank aan het armbestuur, duizend frs aan de gemeente voor haar bibliotheek, met 134 boeken. Mij schonk hij zijn gouden uurwerk, zijn andere boeken aan de zoon van de burgemeester, het overige zijner nalatenschap, na de dood van zijn weduwe, aan zijn wettige erven.

Enige dagen na de begrafenis wist ik van de weduwe wat zij in het bisdom had moeten betalen... voor de barbier om niet als een hond in de vuilhoek gesmeten te worden. Met walg en bitterheid herdenk ik de woorden van de overledene, toen hij zij: "Geld! ... geld en altijd geld. Want geld is alles... Hoe meer ik eraan dacht, hoe meer werd mijn geweten getroffen."

In deze gesteltenis vernam ik, dat het katholiek ministerie in de wetgevende kamer de lijst moet voorbrengen van 103 personen, waaraan het in min dan twee jaar titels van adeldom had toegestaan, alsof wij geen genoeg barons en graven hadden om de buitenlieden te pluimen... met zo talrijke nieuwe edelmans, de snoodste bespotting voor de bevolking zonder dergelijk voorbeeld in gans Europa.

Verscheidene dagen overwoog ik al wat mijn vriend mij gezegd had en wat ik had ondervonden. De stem van mijn geweten riep: het is uw plicht uw evenmens te verlichten. "Het is tijd" ... Wie de menselijke geest zijn uitbreiding tegenwerkt, zal God rekening vragen. Bij deze gedachten herhaalde ik vurig: "Het is tijd dat mijn vlaamse landgenoten verlicht worden". Ik besloot mijn geschiedenis bekend te maken, aandacht voor Vlaanderen, voor het bloed dat voorvaders voor de vrijheid vergoten hebben, in de tijd van de Vlaamse Leeuw, de Breydels, de De Conincken, de Artevelden ... aandacht voor de standbeelden van Egmont en Hoorn te Brussel op de Grote Markt die hun leven voor de 'gewetensvrijheid' geofferd hebben.

De zorg voor de toekomst drijft Jan Dooms met een gebod:

"Mijn Vlaamse landgenoten ... verzoent het volk, doet de ééndracht herleven. Zendt de priester-kiesjager naar zijn zedelijke bediening. Neemt bedrieglijke katholieke gazetten voor geen evangelie".

Tijdens de 'spincrisis' hebben we vastgesteld hoe we de vooruitgang moeten in acht nemen. Kunnen wij weder ten achteren blijven? Hebben wij minder moed dan onze Waalse medelanders? Brengt het machtig woord 'religie' dwaling?

Mijn Vlaamse landgenoten moeten het volk verzoenen en de ééndracht doen herleven.

Ik geloof en eerbiedig de waarheid. "want God ziet alles". Hij is groot. Mijn religie zal ik niet verlaten, maar ik zal me niet als een stuk vee naar de stembus laten leiden. Ik zal stemmen naar mijn denkwijze voor het vaderland en de vrijheid.

Het blijft een hachelijke onderneming het volkse proza, een reeks beschouwingen, gebeurtenissen van de totaal onbekende 'Jan Dooms', een kleermaker, te beoordelen, in een contrast van liberaal en katholiek, in een nooit vermelde plaats, ruim honderd jaar geleden, langs de hoofdrol van twee middenstanders, een barbier en kleermaker, met het doel hen te verzoenen en eenheid voor een nieuw tijdperk in te luiden?

Vooraan bevindt zich een uitzonderlijke opdracht:

Aan mijne geachte vlaamsche landgenoten,
uit liefde opgedragen.

DE SCHRIJVER

Het blijft in zijn geheel een puik voorbeeld van een bundeling van fictieve situaties, die geïnspireerd zijn op een aantal, al dan niet aangedikte, gebeurtenissen die zich op diverse plaatsen en in diverse omstandigheden hebben voorgedaan. Andere voorbeelden zijn gesprekken met de barbier. Volgens mijn opvatting is het niet mogelijk om de gegevens concreet te realiseren. (Luc Pareyn)

Kent Jan Dooms zich een boodschap toe, in het bevestigen of versterken van een genre Vlaamse bewustzijn in illo tempore? Kan verder speuren in deze zin langs een jeugdige kracht, dit boek(je) een andere dimensie aanmeten?

In eerste instantie oprechte dank aan Luc Pareyn, archivaris van het "Liberale Archief" te Gent voor de hulp bij de redactie van de tekst en bibliografische nota's, daarnaast aan de vriend Gerard Simons, eveneens voor bibliografische nota's.

Renaat Van der Linden

- (1) Naast het ontbreken van gegevens in de Bibliographie Nationale van 1956 hierbij andere bronnen:
J.C. BRUNET. *Manuel du Libraire et de l'amateur*. 1878.
J.I. VAN DOORNINCK & A. DE KEMPENAER. *Vermomde en naamloze schrijvers opgespoord v. Nederlandsche en Vlaamsche Letteren*. Amsterdam. B.M. Israël, 1970.
Lexicon van Westvlaamse schrijvers. Deel 6, uitgebreid door Fernand BONNEURE, Torhout, p. 95: Dooms Koen, geen Jan!
- (2) E. VOORDECKERS. Bijdrage tot de geschiedenis van de GENTSE PERS. Repertorium (1667-1914). Interuniversitair Centrum voor hedendaagse geschiedenis. Bijdragen 35. Editions Nauwelaerts Leuven-Louvain - Béatrice Nauwelaerts Paris, 1964, passim.
- (3) Hans VAN WERVEKE. Een berucht financier uit de 19e eeuw: Langrand-Dumonceau. Naar aanleiding van een onlangs verschenen boek. *De Vlaamse Gids*. Brussel 1. 2/1967, p. 65-84.
De zaak De Boey-De Bück, ook aangehaald bij Jan Dooms, zie: Léon DELANGE-JANSON. Paul Janson. 1840-1913. Sa vie généreuse. Son époque. Editions du Centre Paul Hymans, p. 64-107.

ADDENDUM

De cafés, Den Ouden en de Nieuwe Haan,
katholiek en liberaal, ca 1870 in Poperinge

Uithangbord *De Nieuwe Haan*.

Uithangbord *In den Ouden Haan*.

Twee herbergen, *In den Ouden Haan*, *De Nieuwe Haan*, symboliseren de bitsige kamp tussen katholieken (den Ouden) en liberalen (De Nieuwe) omstreeks 1870 te Poperinge.

Sluiten de twee cafés, puur toevallig, aan, bij het contrast van de barbier en de kleermaker in boven behandeld volksboek?

Johan ADRIAEN, *Geschiedkundige Verzameling Adriaen*, expo 19 aug. 1995, bij de Viering 25 jaar Heemkundige Kring aan de Schreve, Poperinge, p. 55, verstrekt uitleg.

Henri Permeke (Poperinge 1849-Oostende 1912), vader van Constant Permeke, heeft het houten uithangbord "In den Ouden Haan" geschilderd.

René Rommens (Poperinge 1827-1912) schilderde "De Nieuwe Haan".

De twee aanpalende herbergen op de Grote Markt beschikken over uithangborden, staart naar staart opgesteld, als bewijs van een wederzijds misprijzen, het symbool van de politieke kamp.

GENTSE PRENTEN

(vervolg van OVZ 1996/3, blz. 173-192)

De soldatenprenten

Prent S 1 - Op drie rijen van drie ziet men negen vorsten te paard staande op een grastapijt. Boven elke ruiter leest men in een geschreven lettertype hun titel. We zien van links naar rechts op de bovenste rij: Duc de Orléans (naar rechts) - Dauphin de France (naar rechts) en Roy de France (naar links); op de middelste rij: Roy de Angleterre (naar rechts) - Prince de Orange (naar links) en Roy de Dannemarc (naar links); onderste rij: Electeur d(e) Saxonie (naar rechts) - Electeur de Bavière (naar rechts) en Electeur de Brandenbourg (naar links).

Zes van deze ruiters zitten op een steigerend paard, vier dragen een maarschalksstaf en drie zijn getooid met een degen. Zeer mooie afwerking, gedrukt in de 19de eeuw met de houtblok V.G. 26.635 uit de 17de eeuw van het Vanderhaeghenfonds. Ongekleurde houtsnede h. 367 x b. 296 mm.

Prent S 2 - *Misere de la Ga(i)rre*

Een houtsnede met op zes rijen vier afbeeldingen met naïeve Franse onderschriften. Volgens M. De Meyer (1962) bevindt er zich een originele prent in de verzameling Van Trappen (Gent). De houtblok is van het einde van de 17de eeuw. Beginnende van boven en gaande van links naar rechts zien we de afbeeldingen:

(1) *4 Paimcons sur mains* - een soldaat en een trommelslager 4 Patakons op d'hand. Bij dienstneming kregen de rekruten een handgeld. Een patakon was een groot zilverstuk uit het Oostenrijks tijdvak (ongeveer 40 mm. doorsnede). Vroeger gaven de peters en meters aan hun petekind een nieuwjaarskoek met op de bovenkant versieringen en één of twee zilverstukken ingedrukt. Deze werden later vervangen door gebakken pijparden schildjes welke beschilderd waren en "patakons" genoemd werden naar de zilverstukken.

(2) *Soldat engage* - soldaat engagé. Een officier betaalt aan de rekrut het handgeld.

(3) *Exercice* - een overste doet een soldaat oefenen.

(4) *Cavilerie marse* - Cavalerie marche. Ruiters aangevoerd door een bevelhebber naar rechts rijdend.

(5) *Infanterie marse* - Infanterie marche. Soldaten voorafgegaan van een overste gaan naar rechts.

(6) *Amaine canon* - amène canon. Een geschut aanbrengen.

MISERE DE LA CARRE

PAINCONS SVR MAINS

SOLDAT ENGAIGE

EXEERGICE

CAVILERIE MARSE

FANTERIE MARSE

AMAIN CANON

TIRE SVR DOVIAY

IMPALEIR

VIVANDIER

LAVIE GAIE

LA DANSE

DVELLE

ARTELLERIE

SOVVE

TRICOTZ

RATAILE

MONDE ET TERRE

BOMRARDER LA VILLE

PENITENCE

PAR LA BAGETTE

BOVR LA VIE

LA DANSS

VIVANDIERE ANGLOISE

A BLEGIER

- (7) *Tire sur Douiau* - tirer sur Douai. Beschieting van Douai.
- (8) *Eimraeeir* - timbalier. Paukenist te paard naar rechts.
- (9) *Vivandier*. Een zoetelaar zit te drinken naast een vuurtje waarboven een kookpot hangt, achter hem links een legertent met lelievlag en rechts ligt er een vat wijn. ("Zoetelaar" is een oud synoniem voor marketenter.
- (10) *La vie gaie*. Het vrolijke leven van soldaten, deze zitten te kaarten, te roken en te drinken.
- (11) *A la Danse*. Een koppel danst voor een tent, terwijl een man die een luit bespeelt op een bank zit naast een kruik.
- (12) *Duelle*. Twee mannen gaan een degenduel aan.
- (13) *Dartellerie* - artillerie. Een schip met Engelse vlag brengt geschut aan.
- (14) *Souve* - sauve. Een vrouw met op het hoofd een kruik drijft een koe voort en is op de vlucht voor de Engelsen.
- (15) *Tricote* - tricoter (vluchten). Een Franse boer betrapt een kippen stelende Engelsman en drijft hem met een dorsvlegel op de vlucht.
- (16) *Bataile* - bataille. Twee ruiters bevechten elkaar.
- (17) *Monde et Terre*. Een grote rijksappel als symbool van de wereld tussen een Fransman en een Engelsman die elkaar het bezit ervan betwisten.
- (18) *Bomba rderla ville* - bombarder la ville. Een kanonier met bombarde beschiet een stad.
- (19) *Penitence*. Als straf zit een gebonden man op een paard en aan zijn voeten hangt een kanonbal.
- (20) *Par la bagette* - passé à baguette. Een man loopt tussen twee soldaten die een roede hanteren. Als lijfstraf werd men gedwongen tussen twee hagen van mannen te lopen die de veroordeelde met roeden of stokken slagen toebrachten men noemde dit ook "spitsroede lopen".
- (21) *Pour la vie*. Een vrouw bakt op een vuurplaat platte koeken of broden welke dienen als voedselvoorraad.
- (22) *La danse*. Een vedelspeler begeleid een dansend koppel.
- (23) *Vivandiere angloise* - (anglaise). Een paard trekt een wagen geladen met vaten voort waarop een pijpenrokende Engelse marketenster zit.
- (24) *A plesier* - tot vermaak. Een doedelzakspeler gaat naar links gevolg door een trommelslager.

MISEE DE LA GAIRRE

1. PAIMCONS SUR MAINS

2. SOLDAT ENGAIGE

3. EXERCICE

4. CAVILERIE MARSE

5. INFANTERIE MARSE

6. AMAINE CANON

7. TIRE SUR DOUVAY

8. EIMRAEIER

9. VIVANDIER

10. LA VIE GATE

11. LA DANSE

12. DUELLE

13. DARTELLERIE

14. SOYVE

15. TRICOTE

16. BATAILLE

17. MANDE F. TERRE

18. BOMBARDER LA VILLE

19. PENITENCE

20. PAPI A BAGETTE

21. LA VIE

22. LA DANSE

23. VIVANDIER ONCIE

24. A PLESIF

1. 4 PAIMCONS SUR MAINS (vervoering van 4 mincon sur mains), vier geldstukken die de soldatenkregen bij hun dienstvoering). Ganck de tekst in in « salutat» fransk » geschreven door fermant die de taal volledig onwetend was.
 2. Soldat engage (soldat engage).
 3. Exercice (Exercice).
 4. Cavilerie marse (Cavalerie marse).

7. Tire sur Douvay (Douvay).
 8. Eimraeier (Timbalier).
 9. Vivandier.
 10. La vie gate.
 11. La danse.
 12. Duelle (duel).
 13. Dartellerie (artilierie).

16. Bataille (Bataille).
 17. Mande et terre.
 18. Bombarder la ville.
 19. Penitence (La penitence).
 20. Papi a bagette (Passe a baguette).
 21. La vie.
 22. La danse.

Deze prent toont met de bovenste twaalf afbeeldingen de strijd van de Franse legereenheden tegen de Engelse troepen welke een gedeelte van het Frans grondgebied bezet hielden hetgeen de twaalf onderste taferelen tonen. We zien de bevolking vluchten voor de Engelsen, het beschieten van steden, een boer die een kippendief betrapt, enzomeer. Ook taferelen uit beide legerkampen zien we voorgesteld en dat ondanks het krijgsgeweld er nog gedanst en gefeest wordt. De snijder van het houtblok heeft zijn best gedaan om de klederdrachten van beide tegenstrevers zo goed mogelijk na te snijden. Gedrukt met het houtblok V.G. 26.637. Volgens onze vaststelling moeten er van deze afbeelding twee drukblokken bestaan.

We vonden namelijk een herdruk van een tweede drukblok met frappante verschillen in de tekst:

1 - Misere ... Ga rre 2 - Misepe ... Gairre

1 - Ma*ins 2 - Mains

1 - Exercice (punt in c) 2 - geen punt in C

1 - Boma rder 2 - Bombarder

enz. Op prent 2 ontbreken gedeelten van aangezichten, benen, kledij en van de letters. Er loopt een kleine barst door het achterwiel van de Engelse wagen van de marketentster.

Prent S 3 - zonder titel. Tweemaal tien ruiters, elk genummerd met romeinse cijfers van 1 tot tien, op vier rijen met onderaan een grastapijt. Beginnende bovenaan van links naar rechts gaande en volgens de cijfers in dalende lijn.

X - *Capen Francois* - Franse kapitein naar links zoals afb.

IX - *Luutenant* - luitenant.

VIII - *Cornette* - vaandeldrager.

VII - *Maral de logis* - maréchal de logis.

VI - *Bri* (onduidelijk) - brigadier.

V - *Cavallier* - ruiter.

IV - *Trompetter* -

III - *Timballier* (paukenist)

II - *Vivandier* - zoetelaar (marketenter).

I - *Coujat* - heeft twee verklaringen. Deze van schoft en ploert komt in aanmerking. Ieder legerkorps werd immers gevolgd van schurken die het slagveld afschuimden op zoek naar buit.

X - *Capen Allemand*, de andere nummers hebben dezelfde benamingen als op de bovenste rijen prenten, maar de soldaten zijn anders gekleed. De bovenste twee rijen zijn Franse soldaten en de onderste rijen zijn Oostenrijkse troepen.

De prent (h. 375 x b. 365 mm.) werd gedrukt met de 18de eeuwse houtblok V.G. 26.640 uit het Fonds Vanderhaeghen.

IULIUS CÆSAR.

OCTAVIUS AUGUSTUS.

CLAUDIUS TIBERIUS.

CAIUS CALIGULA.

TITUS CLAUDIUS.

DOMITIUS NIRO.

SERGIUS GALBA.

SILVIUS OTHO.

AULUS VITELLUS.

FLAVIUS VESPASIANUS.

TITUS VESPASIANUS.

DOMITIANUS.

DE PAUS VAN ROMEN.

FERD. KEYSER VAN ROMEN.

KONINCK VAN VRANCKRYCK.

KONINCK VAN SPANGIEN.

KONINCK VAN DENEMERCKEN.

KONINCK VAN POLEN.

SYN HOOGHEYT FR. HE.

GROOTV. VAN MOSCOVIEN.

TURCKSEN KEYSER.

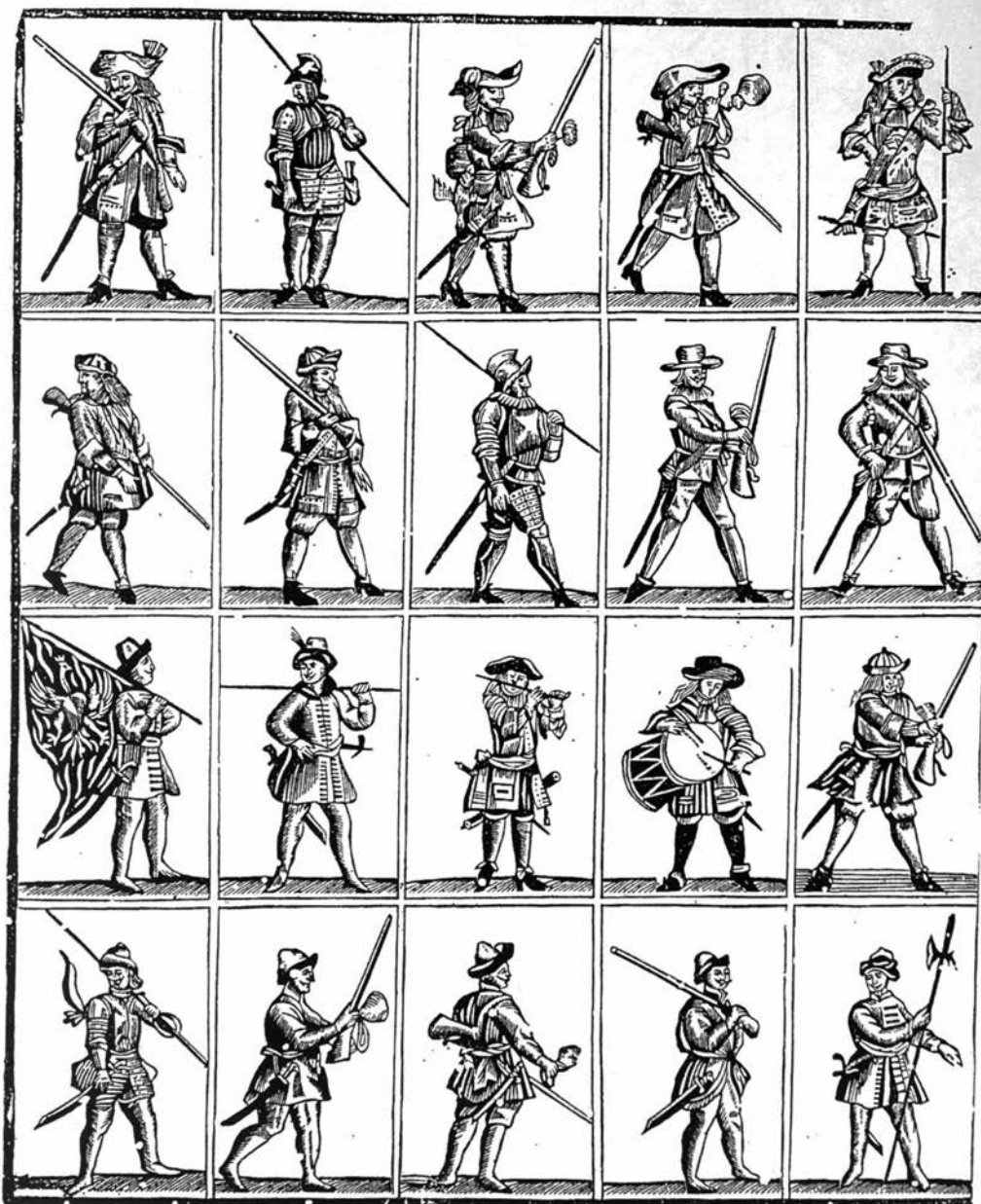
KONINCK VAN PERSIEN.

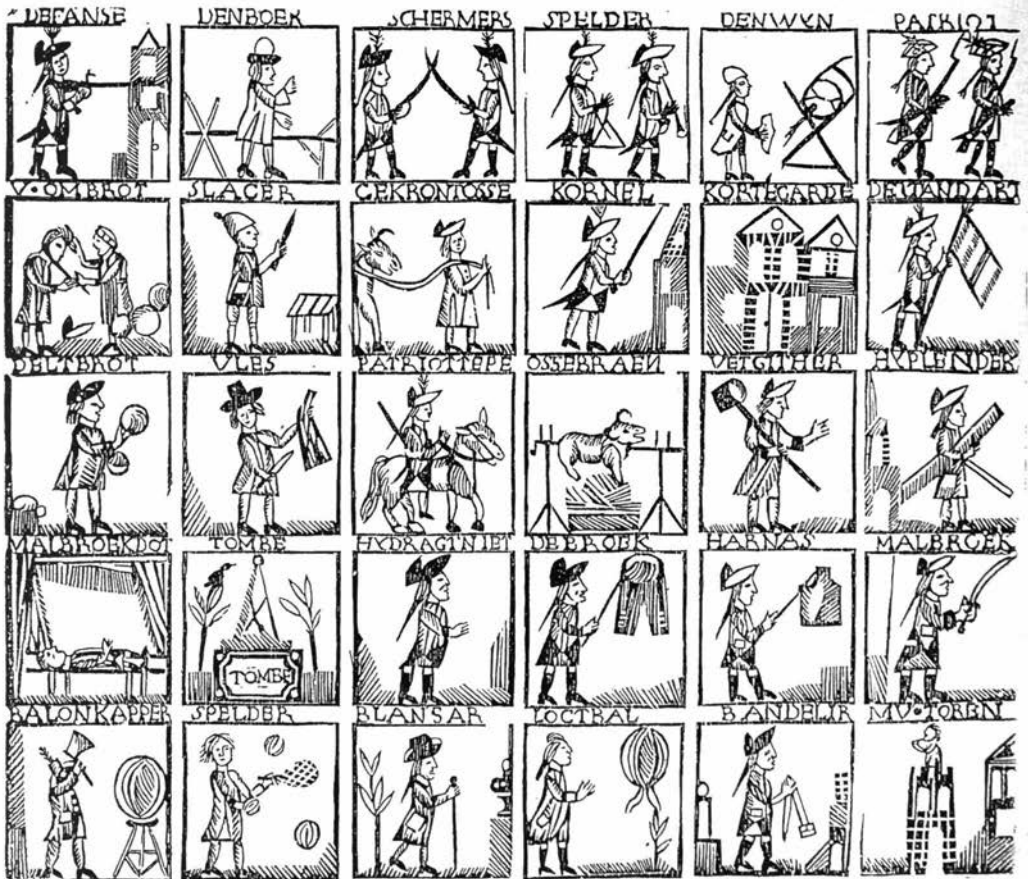
KONINCK DER MOOREN.

KONINCK VAN TARTARIE.

- Prent S 4 - zonder titel. 24 ruiters op zes rijen van vier afbeeldingen met eronder de namen uit de Oudheid en de Renaissance, beginnende bovenaan links en gaande naar rechts zien we 1 naar rechts, 1 naar links en 2 n.r./3 n.l. en 1 n.r./3 n.l. en 1 n.r./3 n.r. en 1 n.l./4 n.r./1 n.r., 1 n.l., 1 n.r. en 1 n.l. Buiten de Koninck der Mooren, gezeten op een olifant, zitten ze allen op een paard; *Julius Caesar - Octavius Augustus - Claudius Tiberius - Caius Caligula/Titus Claudius - Domitius Nero - Sergius Galba - Silvius Otho/Aulus Vitellus - Flavius Vespasianus - Titus Vespasianus - Domitianus/De Paus van Romen/Ferd. Keyser van Romen/Koninck van Franckryck - Koninck van Spangien/Koninck van Denemercken - Koninck van Polen/Sy Hoogheit Fr(ederik) He(ndrik) - Grootv. (orst) van Moscovien/Turcxsen Keyser - Koninck van Perssen - Koninck der Mooren en Koninck van Tartarie*. De prent (h. 346 x b. 260 mm.) werd gedrukt met de houtblok van V.G. 26.644, uit het begin van de 18de eeuw, van het Fonds Vanderhaeghen. Er loopt op de houtblok een verticale barst door de derde rij prenten welke op de prent te zien is als een witte streep door de tweede rij afbeeldingen.
- Prent S 5 - zonder titel. 20 infanteriesoldaten zonder onderschriften. Twee rijen van vijf Franse en twee rijen van vijf Poolse soldaten. De vijfde figuur op de bovenste rij is een Franse officier, de elfde prent op de derde rij is een vaandeldrager en de dertiende prent toont een fluitspeler naast (14de prent) een trommelaar. Ze zijn gewapend met lansen en musketten. We zien ook een boog en een hel-lebard. Deze prent (h. 326 x b. 265 mm.) is gedrukt met de 18de eeuwse houtblok V.G. 26.647 uit het Fonds Vanderhaeghen.
- Prent S 6 - zonder titel. Boven de prenten een opschrift. Het is een horizontale prent met 5 rijen van zes afbeeldingen. Het zijn dertig naïeve en volkse taferelen met burgers en soldaten. De teksten, ofschoon orthografisch niet zo goed gesneden, vertonen wel de uitspraak van het oude Gentse dialect met nadruk op de è: zie vles - plendert enz. de naam logtbal is de typische Gentse uitspraak voor luchtballon.
- 1e rij - *Defense* (défence). Soldaat met geschouderd geweer.
Den Boer (?). Een man voor een opstelling, welke gelijkt aan deze afgebeeld op een blokje te zien op de cirkusprent V.G. 26.737.
Schermers. Twee soldaten oefenen met de degen.
Spelder (spelers). Twee muzikanten.
Den Wijn (aan elkaar met y). Een man staat voor een vat.
Patriot. Twee soldaten, bayonnet op geweer, naar rechts.

- 2e rij - *V. om brot* (vechten). Twee vrouwen vechten om broden.
Slager. Een man met in de hand een mes.
Gekrontosse (gekroonde os). Een man met os.
Kornel - volkse vervorming van kolonel.
Kortegarde (corps de garde). Poortgebouw, de hoofdwacht.
Destandart (de standaard). Een soldaat met vlag.
- 3e rij - *Deltbrot* (deelt brood). Een man deelt broden uit.
Vles (vlees). Een man met een mes toont een stuk spek (?).
Patriottepe. Patriot te paard.
Ossebraen (os braden). Een os op het spit boven een vuur.
Vetgither (vetgieter). Een man met op de schouder een grote lepel om de saus over het gebrad te gieten.
Hyplendert (hij plundert). Een soldaat met buit geladen verlaat een huis.
- 4e rij - *Malbroekdot* (Marlborough dood). In een legertent ligt een man op een draagberrie.
Tombe - grafzerk. Met dit woord en twee gekruiste degens, staat tussen twee bomen.
Hydragtniet (hij draagt niet). Een soldaat.
De broek. Een soldaat met aan een stok een broek als vaandel.
Harnas. Een soldaat met i.p.v. de broek een harnas als vlag.
Malbroek. Een soldaat met een sabel (marlborough).
- 5e rij - *Balonkapper*. Gelijk het kermis spel "koekkappen" waar de speler verplicht was met een bepaald aantal slagen de koek in een aantal gelijke delen te kappen, zo staat hier ook een man klaar om met een bijl een ballon die op een driepikkel ligt stuk te kappen.
Spelder (speler). Een man met ballen en raket.
Blansar (Blanchard) was een gekende ballonvaarder uit de 18de eeuw.
Logtbal. Typisch Gents woord voor een luchtballon.
Bandelir (bandoulière). Schuin over de rug gedragen bandman op straat toont deze draagriem.
Mv.toren (muziek op toren?). Een man op een toren blaast op een instrument - torenwachter? Uitgezonderd de schermsers, de vechtende vrouwen en de torenwachter gaan of zijn allen naar rechts gekeerd voorgesteld. Prent h. 314 x b. 373 mm. Gedrukt met de houtblok V.G. 26.648 van het einde van de achttiende eeuw uit het Fonds Vanderhaeghen.

Prent S 7 -

... *Francois* - onduidelijk generaal (?) Francais.

Leutenant cornet (?) - leutenant-kolonel.

Major - majoor.

..... (onduidelijk) - Abri major (?).

Capn Francois - Kapitein francais.

Lieu.... (onduidelijk) - Luitenant.

rij 2 - onleesbaar.

..... *Francois* - vaandeldrager met lielevlag.

Sergent - sergant.

Caporal.

Anfrejade ? niet terug gevonden.

Grenadier.

rij 3 - *Musquetir* - musketier.

G...ien - gardien - wachter.

Tambour - trommelslager.

Fifre - fluitspeler.

Vivandier - zoetelaar (marketenter).

Goujat - synoniem voor schelm of ploert.

Dit zijn drie rijen met Franse soldaten waarboven soms onduidelijke teksten staan, daaronder volgen nog twee rijen met Poolse soldaten eveneens met onduidelijke opschriften waarvan we enkele teruggevonden door vergelijking met de Franse teksten van de bovenste rijen.

rij 4 - ...*p Polonais* - capitein Polonais.

Leut Polonais - luitenant Polonais.

..... *Polonais* - man met een vlag waarop een Poolse adelaar.

S...gt Plonais - sergeant Polonais.

Capo. Polonais - corporal Polonais.

..... *Polon...* - Polonais.

rij 5 - ... *Polonais* - musketier Polonais.

...*fr. Polonais* - fifre Polonais - fluitspeler.

Tamb... Polonais - tambour Polonais.

V.....r Polon... - vivandier Polonais - zoetelaar of Poolse marketenter.

Couj... Pol... - Coujat - schurk of schelm.

Deze houtsnede met 30 figuren (h. 380 x b. 295 mm.) is een moderne afdruk van de houtblok V.G. 26.834 uit de 18de eeuw van het Fonds Vanderhaeghen. Er gaan 24 personen naar links en 6 naar rechts of vooraan gezien.

Prent S8 - V.G. 837

Prent S 8 - Een houtsnede met 16 afbeeldingen voorstellende twee rijen (boven) met Franse soldaten en twee rijen onderaan met Engelse militairen. Bij de Franse ziet men een trommelaar en een vaandeldrager met een lelievlag, bij de Engelse echter maar een vaandeldrager met een vlag met drie luipaarden maar we zien een Engelse soldaat dapper een pijp roken. Deze prent werd gedrukt, met de houtblok V.G. 26.837 van de 17de eeuw uit het Fonds Vanderhaeghen, en meet h. 382 x b. 298 mm. ze vertoont sporen van sleet v.d. blok.

Prent S 9 - Een houtsnede met 16 afbeeldingen voorstellende twee rijen met Franse soldaten boven twee rijen met Engelse militairen. Al de soldaten staan op een grastapijt en zijn mooier gesneden dan prent S 8 waarvan ze een kopij is. De prent meet h. 370 x b. 295 mm. en werd gedrukt met de houtblok V.G. 26.840 uit het Fonds Vanderhaeghen. 17de eeuws.

Prent S 1, S 3 en S 7 hebben de figuren gescheiden door een lijn, van de andere houtblokken staan de figuren in een eigen omlijsting. Al de houtblokken staan vermeld in M.De Meyer 1962 en in de catalogus.

(vervolgt)

F. Van Bost

Met

de sympathie

van de

Generale Bank

Kwakzalvers te Gent (17de eeuw)

In het jaar 1649 arriveerde te Gent op een goede dag "eenen Oostindien vaerder". Dat was op zichzelf natuurlijk niets bijzonders. De man had echter "eenen eenhoorens hoorn" van zijn verre tochten meegebracht, een indrukwekkend stuk van 10 à 12 voet lang, en dat was natuurlijk wel uitzonderlijk (1).

De eenhoorn (Lat. monoceros of unicornis) is een zeldzaam fabeldier dat reeds door Griekse en Romeinse auteurs vermeld wordt en volgens hen in Indië leefde. Het zou een kruising geweest zijn van een paard en een ezel, met op zijn kop één enkele, lange en scherpe hoorn. Volgens reizigers die beweerden het met eigen ogen gezien te hebben, had het een wit lijf, een rode kop en blauwe ogen. Alleen een maagd was in staat het te benaderen, zodat de eenhoorn al vlug tot het symbool van de maagdelijkheid werd. De hoorn van dit dier had een fantastische reputatie die pas in de loop van de achttiende eeuw ging tanen.

Wijn die uit deze hoorn werd gedronken zou het effect hebben gehad vergif te neutraliseren. Een mes met een heft gemaakt van deze hoorn werd vochtig als er vergiftigd vlees mee gesneden werd. Het is dan ook niet verwonderlijk dat in de middeleeuwen en later, in tijden dat zovele groten dezer aarde steeds weer vreesden vergiftigd te worden, het bezit van een hoorn van dit fabeldier zeer op prijs werd gesteld. Exemplaren vindt men nu nog o.m. in de koninklijke schatkamer van St. Denijs te Parijs, in de slotkerk te Kopenhagen, en in de Kunst-Kammer van Dresden.

Maar ook in elke apotheek die zich respecteerde kon de gewone sterveling zich verpulverde eenhoorn-hoorn aanschaffen. Niemand vond het blijkbaar vreemd dat van dit zo zeldzame dier zoveel hoorn overal te krijgen was...

In feite verkochten de apothekers ofwel pulver van ivoor of van de geribde tand van een groenlandse walvissoort, de narval, in plaats van het echte eenhoorn-hoorn. In alle geval de hoorn van eenhoorn werd eeuwenlang hoog geroemd als een bijzonder effectief antidotum.

De matroos die met een hoorn van dit Indisch fabeldier te Gent was aangekomen, bood zijn kostbaar bezit aan het magistraat van de Arteveldestad te koop aan voor de respectabele som van 6000 gulden. Hij prees hun zijn hoorn aan als "het beste antidot ofte teghenvergif datmen vint" en nodigde de magistraten uit de effectieve werking ervan te testen, vooraleer ze al dan niet besloten het zeldzaam stuk te kopen.

Het stadsbestuur vond dat een goed voorstel. Prompt stelden ze een soort onderzoekscommissie aan. Die bestond uit twee schepenen, twee raadspensionarissen, twee secretarissen, de onderbaljuw, vier dokters en vier apothekers - een duidelijke aanwijzing hoe ernstig ze de zaak namen.

De vier dokters kregen het al dadelijk met elkaar aan de stok om te decideren wat het sterkste "fenijn" of vergif was, "segghende sommige vergif ofte ratte-cruijt,

andere paddebloet, andere ander fenijn". Eindelijk werden ze het toch eens dat het grootste vergif "het precipitaet" was waar men "sterk water" van maakt, "het-gene het ijzer dooreedt" d.i. salpeterzuur. Een van de commissarissen werd daarop naar apotheker Claesmans gezonden om een hoeveelheid van dit "precipitaet" te halen. Toen de apotheker hoorde waarvoor dit moest dienen, stond hij erop persoonlijk bij de proef aanwezig te zijn.

De proefdieren waren twee honden en twee duiven. Aan beide honden gaf men een stuk vlees gedrenkt in een grote hoeveelheid gif te eten. Dan nam men "een vijle en vijlde van sijnen eenhoorn soo veel als dat hen goetdunckte", deed dit vijsel op een ander stuk vlees en gaf dit aan slechts één van de twee honden. Elk van de twee duiven gaf men een gelijke hoeveelheid gif in, waarna opnieuw slechts één van beide tegengif kreeg toegediend. Pas was dit gebeurd of de twee honden "begonsten te huijlen, te springhen ende te bassen", de "twee duijfkens begonsten allencxkens te languiseren ...". Een paar minuten later stierf de duif die geen tegengif had gekregen, de andere echter "wierp het selve fenijn terstont uijt ende was gheheel genesen". Hetzelfde gebeurde met de twee honden: de ene "stack de moort", d.i. stierf, de andere spuwde het gif uit.

De commissie was door deze proef overtuigd en adviseerde dan ook aan het stadsmagistraat de hoorn te kopen. Tegen alle verwachtingen in gingen de vroede vaderen daar echter niet op in. De reden was dat ze vreesden dat die hoorn binnen de korste keren "op niet soude comen" vermits "ider schepenen soude een stuck ende brocke nemen" voor eigen gebruik en weldra zou er van de peperdure spul niets meer overblijven!

Aan de verbouwereerde matroos gaven ze als troost "een vereeringhe [= lofbetuiging] ende zeer ample [= uitvoerige] brieven van approbatie [= certificaat van echtheid], maar ... kopen deden ze niet!

Aan dit merkwaardig verhaal voegt de anonieme Gentenaar die het heeft opgetekend nog droogjes het volgende toe. De matroos reisde daarop met zijn kostbaar bezit dat door de Gentse "approbatie" nog waardevoller geworden was naar Parijs, waar hij zijn hoorn verkocht aan koning Lodewijk XIII voor niet minder dan 15.000 gulden, meer dan het dubbele van de som die hij er te Gent tevergeefs voor had gevraagd.

•

Enkele jaren later kreeg Gent het bezoek van nog een handige jongen, "eenen quackzalver ofte Jan potagie", wellicht een bijnaam die te Gent aan kwakzalvers werd gegeven. De man installeerde zich op de Korenmarkt "op een theaterken". Hij was gekomen met de alleszins lovenswaardige intentie die Gentenaars te laten genieten van de wonderlijke eigenschappen van zijn orvitaan, "dienstich tot alle soorten van fenijn ende andere sieckten".

Orvitaan is een bijzonder soort theriak, een ander beroemd tegengif, genoemd

naar de stad Orvieto in Toskane. Het zou er voor het eerst zijn samengesteld door een zekere Hieronimus Ferantes. Dit electuarium bestond uit meer dan twintig giftige planten en wortelen die verpulverd en met honing gemengd werden. Het was bijzonder populair te Parijs in het midden van de zeventiende eeuw, maar of het ook werkte is meer dan twijfelachtig.

De kwakzalver bezong natuurlijk de wonderlijke eigenschappen van zijn orvitaan, maar wilde bovendien de omstaanders "den selven laeten besien ende proberen". Geen katten in zakken bij deze 'Jan potagie'! De man riep een van zijn twee helpers die dadelijk op het verhoog klom, "eene seer groote padde brengende". De "meester" sneed dit weezinwekkende beest vakkundig open en ving met geofefende hand "alle het bloet vande padde in een gelas" op. Onder de ogen van de met afschuw toekijkende menigte, dronk daarop deze helper met ware doodsverachting dit "gelas met bloet uijt". Onmiddellijk nadien lepelde hij natuurlijk ook een portie orvitaan naar binnen. Het was voor hem duidelijk een routineklus die hij met levensgroot vertrouwen in het wondermiddel steeds weer klaarde.

De 'Jan potagie' deelde daarop aan de gemesmerizeerde toeschouwers mee dat hij hun die dag geen orvitaan wilde verkopen. Wie geïnteresseerd was moest maar 's anderendaags weerkeren. Pas dan zou hij zijn wondermiddel verkopen wanneer de knecht die het paddebloed en het tegengif had gedronken, "ghesont op den theater soude verschenen wesen". Het voorval werd in de stad overal rondverteld en 's anderendaags keek een grote massa volk voor het orvitaankraam reikhalzend uit naar wat ging gebeuren.

Het spreekt vanzelf dat de knecht springlevend en gezond op het verhoog verscheen en dat de hele voorraad orvitaan, voor een schelling de bus, door de glunderende kwakzalver in een mum van tijd wer verkocht.

W.L. Braekman

(1) U. Gent, hs 1816, pp. 35-37.

DRIEMAAL EEN ENCYCLOPEDIE OVER REUZEN

Catalonië internationaal Brussel, Wallonië, nord de la France et en Europe Oostenrijk im europäischen Vergleich

Sommige verschijnselen zijn wezenlijk grensoverschrijdend. Ze kennen nergens een grensmaal of -punt en tonen in een ander gebied gelijke of gelijkaardige symptomen, een zelfde gehalte als volks of hoogstaand kunstwerk, dito gestalte als man of vrouw, waardig symbool van een held, stichter, van een stad, dorp of wijk, van een mini- of maxigemeenschap, vast of los onderdeel van ommegangen en stoeten, enz. Deze voorzichtige omschrijving geldt voor reuzen en reuzinnen sinds vele eeuwen doorheen ons werelddeel en ook daarbuiten.

In drie landen publiceren haast gelijktijdig, in 1995 en 1996, geleerde genootschappen luisterrijke en rijk geïllustreerde publicaties, met bijdragen van vorsers van beiderlei kunne, die op het einde van deze eeuw een vérstreckende en ruime inventaris willen bezorgen en verzorgen.

De werken sluiten aan bij een symposium en/of een expositie zodat de draagwijdte ver reikt.

Joan Ramon CORTS SALVAT - Josep M. TODA SERRA.

Gegants i capgrossos de Riudoms. Una panoràmica de mon geganter català i internacional.

Proleg de Joan Prat Caros. 303 p., ill. grafieken.

Edicions El Mèdol. Prat de la Riba, 19, 1er. la. 43001 - Tarragona.

De titel belooft: reuzen en groothoofden op één plaats. Maar daarbij een actueel panorama in de actualiteit voor de reuzenwereld in Catalonië en op internationaal vlak. We bezoeken een hoek van Spanje en de wereld, ook buiten het eigen continent.

De studie behelst de reuzen, de groothoofden (capgrossos), dieren, de traditionele muziek en kledij voor de feesten, langs veel veldwerk, mondelinge optekeningen, boeken en tijdschriften als bronnen, notities, foto's, grafieken, tekeningen voor de dansensembles, enz.

De wereld van de reuzen in Catalonië behelst 'gegants, capgrossos, nans, bestiari popular' vanaf het begin. Voor onze contreien staan dikkoppen ofte groothoofden niet gewoon of eer zelden in de eerste gelederen.

De verklaring, de foto's en tekeningen verstrekken uitleg.

De 'Context historic de l'arribada de capgrossos i gegants' belicht de historische ontwikkeling voor deze verschijnselen, ook met vele notenlijnen en notities voor de muziek.

Doorheen het hele boek treft het feit, dat initiatiefnemers uit Catalonië met hand en hart het voortouw nemen om reuzen uit heel Europa bij hen te zien opdagen, en dat ze zich inspinnen om alom te kunnen optreden om langs reuzen en reuzinnen een fantastische band te smeden.

De Index toponimic van p. 281 tot 291 in een dubbele rij citeert vele plaatsnamen uit de Nederlanden. Met vreugde heeft de redactie van dit tijdschrift Oostvlaamse Zanten in jaargang 67 (1992) de kaft getooid met een foto van de reuzen uit Matadepera, naar aanleiding van de internationale verbroedering in die stad op 18-19 juli 1992 met een samenkomst van 651 reuzen, waarvan 70 uit vreemde landen: Oostvlaamse Zanten 67 (1992) p. 83 en 154, en 68 (1993) p. 150-156 voor het congres te Steenvoorde, met felle steun uit Catalonië.

Het laatste hoofdstuk brengt hun gegevens voor de eerste sporen der reuzen, te Barcelona in 1424, Nijvel/Nivelles (Bélgica) 1457, Leicester (Anglaterra) 1461, Evora (Portugal)1481, Ath (Bélgica) 1481 ...

Dan volgen met bondige of vérstreckende retro- en perspectieven, landen (en continenten) in een voor ons ongewone orde:

Anglaterra: el retorn dels herois

Alemanaya: el folklore com a manipulacio

Suïssa: el silence dels papers

Russia: el desconeixement
Portugal: no van ser els primers pero segueixen
Austria: la terra de Samsó
Amèrica: pocs i tots catalans
Holanda: la historia feta gegant
Bèlgica: la gegantomania o la desmesura
França: la diferència entre nord i sud
Itàlia: gegants, ninots i sants
Asia: la invasio catalana del Japo

Jean-Pierre DUCASTELLE, Marie-France GHEUSQUIN e.a.

Géants et Dragons

Mythes et traditions à Bruxelles, en Wallonie, dans le nord de la France et en Europe. Tournai, Casterman, 1996, 155 blz., ill.

Reuzen en draken gaan hier samen. Uitzonderlijk. De titel beklemtoont hen, ook met een geografische aanwijzing: een hoofdstad, een federaal gebied, Noord-frankrijk en ons werelddeel. Vijf auteurs spannen zich voor de internationale wagen.

Yvonne de Sike belicht *Dragons au cœur des mythologies* doorheen de eeuwen van de verste verten, met Homeros en Sanskriet vooraan, om menig pantheon ter hulp te roepen, o.a. het sterrenbeeld aan het firmament, een Merovingische sluit-speld van de zevende e. enz. Zij beschouwt *Géants entre dieux et hommes*, bij de cyclopen, Griekse goden en godinnen, de 'gigantomachie', de kamp tussen David en Goliath, Samson, enz.

Yvonne de Sike en Jean-Pierre Ducastelle beleven twee aspecten met *Géants de fêtes et dévotion*, het universeel karakter van draken, met *Dragons, géants et cités*, reuzen als stichters van steden alom, van Spanje tot onze gewesten, vereering van relieken, de bouw van kerken langs de hagiografie, de legenden, de velerlei jaarmarkten en kermissen, de invloed van de geestelijkheid en kloosters. Het tweede aspect omlijnt: *Les géants processionnels, un phénomène*, met de verstrekkende zin, 'Le géant habite les mythes de toutes les civilisations'. De Franse etnoloog Arnold Van Gennep bestempelt de reus met de term "processionnel" in de ruimste zin, door zijn optreden in de processies als religieuze optocht, bij de kerkmis als wijding die voortbestaat in de 'kermissen' allerlei, in het feest van de kerkpatroon. Soms is hun figuur betrokken bij een politiek gebeuren, zoals een Blijde Intrede van de vorst. Het Ros Beiaard met de kameel van Mechelen, St.-Kristoffel van Roermond, Kinneke Baba van Lier, Goliath en Gloria (!) van Wetteren, Jan Turpin van Nieuwpoort, een der grootste reuzen, een kat uit Ieper, de Beer van Vlierzele, Goliath, Gerarda en Kinneke Baba van Geraardsbergen e.a. uit onze gewesten krijgen langs kleurige illustraties de verdiende aandacht.

Marie-France Gueusquin situeert *"Des conquérants fondateurs aux communiens pacifiques. Le France du Nord"* in een uitvoerig perspectief van helden en steden. 'Jan den Houtkapper' van Steenvoorde, soms vermeld als Jan den Schoenmaker of Jan den Wever speelt een reuzenrol bij de inval van honderden Normandiërs in de stad. De bevolking vlucht, maar Jan verdrijft de indringers met zijn 'kap mes'. De Reuze papa en Reuze maman van Cassel zijn er van de partij. Een reuzin als "La Matelote" beleeft de doop op een boot in 1995.

Reuzen en reuzinnen zijn gesnoerd aan volksverhalen als stichters van steden, aristocratische krijgslieden. Zij vertegenwoordigen een beroep, leven als symbolen van voorposten in de gemeenschap, de stad, als bouwers, sjouwers van urbanisatie en de urbanisatiegeest. Reuzen en reuzinnen spelen een verschillende rol in Spanje, Portugal, Zuid-Frankrijk, met de uitzonderlijke uitbreiding bij ons. Van 1945 tot 1967 komen er meer dan 200 nieuwe reuzen op de wereld, 36 in Noord-Frankrijk, 6 in Nederland, in de euforie na de Tweede Wereldoorlog.

Meer dan de helft van het boek wordt in beslag genomen door *Héros de légende et saints protecteurs en Wallonie et à Bruxelles*.

Vijf steden met een eigen hoofdstuk. Jean-Pierre Ducastelle neemt er drie voor zijn rekening: Ath, Mons, Nivelles én het slot: *Géants et dragons contemporains, regain de traditions en Wallonie*.

Ath ou la force des traditions;

Bruxelles, renouveau et dragons de légende, door Brigitte Twyffels;

Mons et le combat du Lumeçon;

Namur et ses Aurdjouwant, door Jacques Willemart;

La famille Argayon de Nivelles.

Ath beschikt over de vroegste sporen als in 1462 het Ros Beiaard het eerste daglicht ziet in Saint-Julien. Een zager torst in hetzelfde jaar Sint-Kristoffel. In dezelfde parochie vermelden rekeningen Goliath vanaf 1481. Goliath en zijn dame, andere collega's, de arend met twee koppen oogsten indrukwekkende bijval doorheen de eeuwen, in grootscheepse stoeten, jubilea en internationale exposities en publicaties.

Brussel roemt op een vaste traditie en levend volksleven. Sint-Joris, Sint-Michaël treden als eerste reuzen in de rij. Vanaf de 16de e. beleeft de Ommegang, zinnebeeldig en werkelijk een aristocratisch karakter in alle opzichten. De Meiboom, op de zondag bij 10 augustus, erft Mieke en Janneke van de Ommegang. Die leven ook in Vilvoorde, Meise, Tienen, gewoon als man en vrouw. Een reeks reuzen ontstaat in Brussel na de Tweede Wereldoorlog, vaak met een Vlaamse naam: Bompa, Bomma, Rooske, Jefke. Dorothijke met haar verloofde Georges begeven zich naar het stadhuis om te trouwen, in gezelschap van hun zoontje Woltje.

Bergen beleeft een grandioze dag, enig in Europa, op Drievuldigheidszondag, de kamp van de draak volgens vaste ritueel met Sint-Joris, de Wildemannen.

Afbeelding op affiche en uitnodiging van de tentoonstelling "Géants et Dragons en Wallonie, à Bruxelles et dans le Nord de la France" van 9 juli tot 15 september 1996 in het Musée de l'Hopice Comtesse te Rijsel.

Driemaal grijpt de sint de staart van het monster. Regelmatig treft de draak met zijn staart de rijen in de opgezweepte massa, waar elk een haar als gelukselement poogt te bemachtigen.

In Namen triomfeert St.-Kristoffel sinds 1455, de draak sinds 1451, Goliath sinds 1458. Het Ros Beiaard speelt een vooraanstaande rol. De term 'aurdjouvants' geldt als collectieve naam voor de reuzen.

De familie Argayon van Nijvel telt een menagerie: een kameel, arend, draak, leeuw. In tegenstelling met andere reuzen houdt ze van reizen, bezoeken Luik, Ath en andere steden bij feesten allerlei, in 1978 de U.S.A., in 1987 Italië, in 1991 weder de U.S.A., om een ander aspect van het reuzenleven aan te halen.

Wallonië brengt tal van reuzen in de 19de en 20ste eeuw buiten de processies, als voorposten in steden, in een dorp of een wijk, in de voorstelling van menig ambacht en beroep, zo een schoenlapper, een tuinier, een visser (eerst poppenspeler in Luik), lokale historische figuren, groot en klein, dieren: een haan, een wolf.

Het boek bevat een reeks "Annexes".

Het "maakwerk" van de gestalten en de gunstigste voorwaarden voor de dragers, wezenlijk belangrijk in zulke uitgave.

Een tabel der manifestaties in Vlaanderen, Wallonië, Brussel en Noord-Frankrijk, met een paar schoonheidsfoutjes: Grammont ofte Geraardsbergen in Wallonië, en Vismet (dialect) de reuzen rond de Oude Vismarkt Brussel, niet in Vlaanderen.

Aantal reuzen en monsters in Wallonië vroeger en nu. Totaal: 224 plaatsen met 416 figuren. Vergelijking voor het knap werk van René Meurant in 1975: 99 plaatsen met 211 figuren.

De kaart met Samson, Goliath en Sint-Kristoffel in de 15de eeuw, de kaart van reuzen in Wallonië en Noord-Frankrijk en de bibliografie besluiten het geheel.

Deze publicatie, in de reeks "les beaux livres du patrimoine - casterman" komt tot stand bij de expositie 'Géants contre Dragons en Wallonie et à Bruxelles', realisatie van le Musée de l'Homme te Parijs in 1996.

Verdere lectuur: M. DAEM & R. v.d. LINDEN. Draken en Reuzen in Wallonië en Brussel, in Europa (op 23 en 24 nov. 1995), Oostvlaamse Zanten, Gent, 70 (1995) 233-234, ill.

Roland FLOIMAIR, Lucia LUIDOLD e.a.

Riesen. Samson, Goliath und andere Riesen. Riesenfiguren im europäischen Vergleich. Salzburg, Verlag Anton Pustet, 1996, 156 blz., ill.

Van 5 tot 8 juni 1996 biedt Mauterndorf in Oostenrijk een internationale conferentie over reuzen, een dito expositie, een verzameling en feest van alle Samsonreuzen in het land, de voorstelling van een Europees boek *"Riesen"*.

De Internationale Organisation für Volkskunst (IOV), General Secretariat of the International Organization of Folk Art (IOFA) Mödling Austria vindt en bindt de belangstellenden en vorsers voor reuzen met een artistiek en wetenschappelijk programma, in samenwerking met Salzburger Volkskultur, departement van Salzburger Landesregierung.

Een feestelijk hoogtepunt geldt op 6 juni: de opstelling en de dans van de tien reuzen en 'Grossköpfe' ofte groothoofden op de Marktplatz, met begeleiding van de muziekkapel en de gewone en daarnaast de zeer jeugdige schutters met een herhaald salvo, een plechtig en vrolijk spektakel tegelijk, en de stoet met de congresdeelnemers naar het plein voor de burcht. Allerlei animatie verlustigt rond en in de burcht de genodigden en lieden uit de streek.

Het symposium op 7 juni in de burcht met een rijk gevuld programma start met een lezing door professor dr. Klaus Beitzl die de wetenschappelijke leiding van de "Tagung" in vaste banen leidt. Zijn spreekbeurt: *"Samson in Volks-Gebrauch. Sinngebung eines regionalen Brauches im Wandel"* belicht de oorsprong en evolutie van de rol van reuzen, indicator van sociale en lokale groepen, met de steun van heemschut en vrijetijdsbesteding, attractie voor media en toerisme.

Prelaat dr. Johannes Heuhardt zoekt met *"Der Weg ist das Ziel"* de historie van het processiewezen. Prof. dr. N. Füglistner handelt over reuzen in het Oude Testament.

"Mannequins. Bekleidete Figuren für Auf-und Umzüge" van dr. Wolfgang Brückner (Würzburg) biedt een speciale kijk op de evolutie van reuzenfiguren, heiligen, helden, reclamepoppen aan de hand van verbazende dia's.

Marie-France Guesquin (Paris) meet en weet de niet immer gewaardeerde en onzichtbare 'dracht' en last: *"Une corporation fraternelle. Les porteurs de géants à Douai"* aujourd'hui met klemtoon op een wereldje met strenge, strikte regels en een eigenaardige positie. Jean-Pierre Ducastelle bewijst met keurige en talrijke dia's de rijkdom en variatie van historische en actuele reuzen in Wallonië.

Prof. Harald Deng, hoofd van het departement Salzburger Volkskultur, situeert bij een bezoek aan het openluchtmuseum de vele volksculturele organisaties in de deelstaat Salzburg.

DE TIEN REUZEN "SAMSON" IN OOSTENRIJK.

Voor volkskundigen bij ons treft dit cijfer 'tien' in een heel land! Salzburger Nachrichten toont op 5 juni klaar, kleurig de tien foto's, scherp verschillende voor kledij en uitrusting.

Deze publicatie weerspiegelt hoogstaand de geest die in deze drie boeken optreedt: een band boven en over alle grenzen, door de inleiding van prof. Klaus

Beitl, *Die Umgangsriesen im europäischen Vergleich*, de overeenkomst van vele helden, als stichter, voorpost, heilig, etc. Samson wint hier met voorsprong.

Samson, de beroemde rechter van Israël, die zijn volk bevrijdt van het juk der Filistijnen. Als attribuut draagt hij gewoonlijk in de linkerhand een ezelskaak (waarmee hij duizend man dood sloeg. Rechters 15: 16).

Het boek schikt de Samsons per plaatsnaam aldus:

Tamsweg. In 1720 vermeld bij de dood van een drager. 6,10m.

St. Michael. Vermelding in 1754. 4,5 m.

Mauterndorf. Opgave in 1802. 5 m. Twee groothoofden begeleiden.

Mariapfarr. Sinds 12 jaar als partner in Matadepera, Catalonië. 6,8 m. Begeleid door twee groothoofden.

Ramingstein. Opgave in 1803. Nieuw ontstaan in 1948-49. 5,5 m. Twee dwergen als begeleiders.

Muhr. Vermelding in 1802, treedt op in de processie bij St. Peter en Paul. 5 m.

Unternberg. Gegevens tot in 1954. Geen dwergen als begeleider. 5 m.

St. Andrä. Gedoopt in 1983. 5,6 m.

Murau. In de 18de e. gekocht door Kapucijnen, in 1786 verboden, heroptreden in 1966. 5 m.

Krakaudorf. Stamt uit 1809, begeleid door schutters. 6 m.

Gertraud STEINER behandelt Tamsweg, St. Michael, Mariapfarr, Ramingstein, Mureau,

Lucia LUIDOLD Mauterndorf, Muhr, Unternberg, St. Andrä, Kraukaudorf.

Gertraud STEINER belicht *Innenansichten vom starken Mann Der Samson und seine Träger*: sterke eisen door dragers.

Walter AUMAYR ontleedt *Bei Samsons verwandten in Belgien*: Goliath in Ath, 'n 100-jarige in Kruishoutem, Kippen in Deinze, het Ros Beiaard in Dendermonde, e.a.

Wolfgang BAUER snijdt met *Samson als Werbeträger*, een ongewone figuur: een reclamemedium, voor een hotel, bier, enz.

Ingrid LOIMER-RUMERSTORFER schouwt *Riesen in der christlichen Kunst* bij menig volk, in vele eeuwen, o.a. met Kristoffel.

Johannes NEUHARDT zoekt volksdevotie en zin in *Der Weg ist das Ziel? Inhalt und Gestalt der Prozessionen im Land Salzburg*.

Günther G. BAUER ontleedt wonderen in *Hofreisen und Schauriesen* des 17. en 18. Jahrhunderts.

Gertraud STEINER volgt historie en volksverhaal langs *Sagenhafte Herrscher in Fels und Eis. Riesen in Mythos und Sage*, uitvoerig in de Edda en in menige sagengestalte.

Gertraud STEINER speurt naar *Wer war Margarete Maultasch? Eine Ermittlung in Sagen und Geschichte*.

Manuela GAPPMAYER in *Gedanke über des Riesige* meet in dit mini slotakkoord de evolutie der dwergen die Samson begeleiden.

Alle facetten van het volksleven vechten om voorrang, langs verhalen van elk allooi, devotie hoog en laag, reclame, muziek en dans, kunst, personen van uitzonderlijke gestalte, om voor ons met een verrassende noot te besluiten: mannelijke en vrouwelijke dwergen die Samson begeleiden.

In het eerste boek spelen twee eminente vorsers het klaar om naast de ontleding van het eigen gewest een synthese voor de verste gebieden voor te schotelen, met klank en kleur.

Vooraanstaande geleerden bundelen hun visie voor het verleden en heden om de reuzen in Oostenrijk en Noord-West-Europa in hun glans en dans te belichten.

Deze werken, rijk aan stralende schittering en schoonheid, door de uitvoerige illustratie en dominerende lay-out, staan borg voor een duurzame faam en roem in de wereld van de wetenschap.

Ze blijven doorheen elke wisseling van de beschaving hun luister bewaren, waar feesten met vaste regelmaat stand houden. Elke volkskundige die het hart op de juiste plaats draagt, en daar zijn geen andere, zal daarvoor instaan.

Renaat van der Linden

**DE NEGENDE GESCHIEDKUNDIGE BOEKENBEURS
VOOR VLAANDEREN**

gaat door in

februari 1998 in de Sint-Pietersabdij te Gent

(dus niet in 1997!)

Reuzen in Europees perspectief of "European Giants who care"

Elk jaar wordt, op initiatief van de Europese Commissie, de "Internationale Dag van de Gehandicapten" gehouden. Hiervoor werd in 1988 EUCREA opgericht, een vzw die zich tot doel stelt initiatieven rond kunst en creativiteit voor personen met een handicap te bevorderen. Vanuit EUCREA kwamen in de onderscheiden landen van de Europese Gemeenschap nationale comités tot stand, die zich inzetten om de internationale contacten te verbeteren en te coördineren. Voor Vlaanderen kwam aldus CREA tot stand.

Dit jaar nu wil CREA zich in de Vlaamse instellingen voor gehandicapten, en ook daarbuiten, beter bekend maken. Enerzijds wil men de samenwerking tussen de onderscheiden instellingen intensiveren, en anderzijds wenst men de Internationale Dag van de Gehandicapten een meer creatief karakter te geven, zodanig dat vele instellingen en hun bewoners er zich daadwerkelijk bij betrokken voelen.

Om deze dubbele doelstelling te bereiken heeft CREA een merkwaardig project ingediend, namelijk de bouw van 15 reuzen, die de 15 landen van de Europese Gemeenschap moeten symboliseren. Gehandicapten uit minstens 15 verschillende instellingen nemen de bouw van de 15 reuzen op zich.

Het project is goedgekeurd, en sinds enkele maanden weten de deelnemende instellingen welke reus ze voor hun rekening nemen, en welk land ze gaan "in beeld" brengen. De namen van de reuzen zocht men in de literatuur, de mythologie of het volksleven in de onderscheiden landen, en ook voor de kledij van de reuzen werd niets aan het toeval overgelaten.

Zo werden in Vlaanderen de jongste maanden de volgende 15 reuzen "geboren": Don Quijote uit Spanje (Sint-Juliaan, Gent); Ilmatar uit Finland (DVC Bernadette, Lovendegem); Leonardo da Vinci uit Italië (Eigen Haard, Aarschot); Harten Heer uit België (Gielsbos, Gierle); Gardar uit Zweden (Borgerstein, Sint-Katelijne-Waver); Quasimodo uit Frankrijk (Borgerstein, Sint-Katelijne-Waver); Etain uit Ierland (Oranje, Brugge); Vincent Van Gogh uit Nederland (M.P.I. Hulp der Kristenen, Geel); De Graaf van Luxemburg uit Luxemburg (Beschutte Werkplaats Yssedal, Overijse); Scheller uit Oostenrijk (Sint-Camillus, Bierbeek); De Haan van Barreiros uit Portugal (Toemeka, Heverlee); Het Meisje met de Zwavelstokjes uit Denemarken (Huis in de Stad, Tienen); De Rattenvanger van Hamelen uit Duitsland (Huize Vanderschueren, Sint-Lievens-Houtem); Pandora uit Griekenland (Huize Vanderschueren, Sint-Lievens-Houtem); Wild Rose uit het Verenigd Koninkrijk (Triple A, Mechelen).

Zo wordt het Vlaamse reuzenpatrimonium in één klap 15 exemplaren rijker. De 15 pasgeborenen treden voor het eerste publiek op te Brussel op 3 december. Zij stellen zich aan elkaar, aan de internationale pers én aan de Europese politieke wereld voor, en stappen daarna op door de Brusselse binnenstad.

De "Internationale Dag voor Personen met een Handicap 1996" staat verder, met andere manifestaties, volledig in het teken van "De Reus".

Romain Coppens

Een nieuwe telg in de Lovendegemse reuzenfamilie

Zondag 20 oktober was het feest in het Lovendegemse reuzenhuishouden. Karel, Ida en zoon Gerulfus van de Molendreef (1934), Kamiel van Schoordam (1968) en zijn eega Sidonie van Laagland (1969) mochten een nieuwgeborene begroeten, en de nieuwe twijg aan de Lovendegemse reuzenstam kreeg de lieflijke naam "Ilmatar".

Ilmatar is een creatie van het Lovendegemse Dienstverleningscentrum Bernadette, dit in het kader van het project "European Giants who care". Dit Europees initiatief, in gans Vlaanderen uitgevoerd door personen met een handicap, wordt de apotheose op de "Internationale Dag voor Personen met een Handicap" op 3 december 1996 in Brussel.

Ilmatar, in de volksmond de "Maiden of Air" genoemd, is een mythologische figuur uit het land der duizend meren Finland, en zij geeft de geest van de natuur weer. In de Kalevala, het nationale epos van de Finnen, speelt Ilmatar een zeer belangrijke rol... De Kalevala begint, net als bijna alle oude mythen, met een scheppingsverhaal. Ilmatar zwemt in de zee, waar ze bevrucht wordt door de wind en het water om de moeder der wateren te worden. Een toppereend bouwt een nest op de knie van Ilmatar, en legt daarin zeven eieren. De eieren rollen echter uit het nest en breken. De stukken vormen de hemel, de aarde, de zon, de maan en de wolken. En terwijl Ilmatar de geboorte van haar kind afwacht, schept ze de geografische vormen van de aarde uit de stukken van de zeven eieren.

Tot zover dit eeuwenoud verhaal.

Vanuit de informatie uit dit epos kon de werkgroep in DVC Bernadette aan de slag. Bij de rieten onderbouw van ongeveer 2,13 m moest nog een reuzenhoofd gemaakt worden. Met versnipperd papier werd het hoofd laag per laag opgebouwd, en uiteindelijk beschilderd. Een andere werkgroep schilderde de zijden rok en de hoofddoek. De gebruikte kleuren blauw, groen en paars, in elkaar vervloeiend, geven de wind, de hemel en het water weer.

In haar hand houdt Ilmatar één van de zeven eieren, en haar lange haren zijn opgesmukt met een blanke waterlelie.

Tijdens de Herfstfeesten in het dienstverleningscentrum is Ilmatar officieel Lovendegems burger geworden. Op zondag 20 oktober om 15 u. deed ze, in het gezelschap van Kamiel van Schoordam, Sidonie van Laagland, Jacob en Ursula van Ronsele, Romanie, Kamiel en Sylvie van Oostwinkel, Bertien de Pompier van de Eeklose Kaaifeesten, Goliath van Aalter en Frank van Maldegem haar intrede in Lovendegem, waar ze hartelijk werd verwelkomd door burgemeester C. De Wispelaere, die haar meteen inschreef in het Lovendegemse bevolkingsregister.

Reus Ilmatar

Meter Mia Katila, Finse van geboorte, bracht een groet in haar moedertaal, peter Romain Coppens situeerde Ilmatar in de rijke geschiedenis van alle reuzen wereldwijd, van Atlas over Goliath tot onze Vlaamse reuzen.

Na deze officiële doopplechtigheid ging Ilmatar, op de vrolijke tonen van The New Planet Jazz Band, op stap doorheen het dienstverleningscentrum, kwistig "Kindjessuiker" ronddelend aan de vele belangstellenden.

Op 3 december gaat Ilmatar naar Brussel. De Internationale Dag voor Personen met een Handicap, in het teken van de reuzen, wil ze voor geen geld missen.

Romain Coppens

Mandus Jacobs, een reus van een smid in St.-Gillis-Waas

Mandus Jacobs, de smid met het onafscheidelijk hoedje op het hoofd, de geliefde en geknipte figuur voor een reus, is getrouw vereeuwigd met de attributen in de hand, op de eerste zaterdag van augustus 1996. De Hammenaar Jo Bocklandt heeft de figuur gemaakt met een treffende gelijkenis.

Meter Monique Wauman van 't Parksken en peter Werner Dullaert nemen de reus in bescherming. De deken e.h. H. Boel doopt hem.

De burgemeester Willy De Rudder wenst hem veel voorspoed. Na de spreekbeurten trakteren peter en meter de aanwezigen op pakjes doopsuiker en een receptie. De gelijkenis van smid Mandus inzake voorkomen en de reus treft eenieder uitermate, tegelijk met zijn onafscheidelijke attributen hamer en tang.

De wijkkermis van de 139 ste editie plaatst op zijn programma een hanenbolling die een honderdtal deelnemers telt, een clown- en goocheloptreden voor de jeugd, een feest voor bejaarden, en sluit met de traditionele Kloefkesschiëting.

Voortaan kunnen de reuzen van groot Sint-Gillis 'kaart spelen' met hun vieren, de carnavalkeizer Luc, Marcel Vereecken vereeuwigd als de Schipper, Dokus van de Brandweer met de nieuwe maat Mandus, de geliefde volksvriend.

De aankomst en de doop leveren een hoogstaand bewijs, dat wijkkermissen in de toekomst bijval blijven oogsten, zeker als vier reuzen en hun leuk gevolg van de partij zijn.

R.L.

Nieuwe reuzen en rare omgeving in St.-Lievens-Houtem: Pandora en de 'Muizenfluit'

Het plan was eerst opgevat de naam "Pandora" en de Ratten-vanger van Hamelen te nemen. De beheerders van de gehandcaptentehuizen 'Vanderschueren' en 'De Eend' aanvaardden gretig de uitnodiging van Creav, de gehandcaptentvereniging die ressorteert onder de Europese Commissie, om reuzen uit de grond te stampen. Enkele centra in Vlaanderen gaan akkoord om vijftien reuzen te bouwen die in Brussel op 3 december optreden ter gelegenheid van de Internationale Dag der Gehandcaptentent. In Houtem zijn ze reeds klaar met de beloofde figuren, in samenwerking met de leefgemeenschap "De Eend" uit Vurste.

Tien gasten uit beide leefgemeenschappen hebben geknutseld en geschilderd. De opdracht zou telkens een bepaald land uit ons continent vertegenwoordigen. Houtem en Vurste nemen Duitsland en Griekenland: Pandora uit de Griekse godenwereld kreeg een doos met alle mogelijke rampen daarin. Door snel het deksel dicht te gooien bleef de hoop erin.

De Rattenvanger uit de sprookjeswereld in Bremen is gekend, maar in plaats van de befaamde naam geven ze hier de voorkeur aan de "Muizenfluit van Houtem". De dame pronkt met een blauw-geel ensemble met hoepelrok en een overdaad aan juwelen, als een genre ijdeltuit. De Rattenvanger praat met een veelkleurig hoofd, een broekpak in zwart en rood en houdt een fluit in de mond.

De Europese organisatoren wensen, dat de reuzen een rol spelen in de gemeente van herkomst. Voor Houtem blijft het eenvoudig: de reuzen schakelen zich in voor de befaamde Bacchusstoet in maart.

R.L.

Te voet van Gent naar Sint-Lievens-Houtem van 1040 tot 1540. Afschaffing. Hernieuwing in 1996

Oorsprong

De St.-Lievensbedevaart is ca 1040 ingericht door de St.-Baafsabdij na het verschijnen van de 'Vita St.-Livini', een ruimgefantaseerde biografie, met het doel de naam en faam van de sint te verspreiden en 'Holthem' tot een winstgevend bedevaartsoord te laten uitgroeien (1).

Op 28 juni na de middernacht mis verlaten de abt en de andere kloosteroversten de stoet. De monniken begeleiden de relieken tot aan de St.-Jorispoort, grensmaal van het heerlijk gebied der abdij en vertrouwen dan de relieken toe aan de gildebreders. De pelgrims volgen vijf uur de weg die eeuwenlang de Sint-Lievensbaan wordt genoemd.

De dag daarna, op het feest van St.-Pieter, luidt de klok van Houtem de aftocht. De bedevaarders zingen allerlei lofliederen, waar tussen de verzen waarschijnlijk spot en schimp is geslopen... waarvan niet een tot ons is gekomen...

Reeds in de 14de eeuw keuren sommigen de tocht af, daar hun vroom gemoed in opstand komt tegen baldadigheden waar de nachtelijke reis aanleiding toe geeft.

In 1301 komen de Gentenaars naar Houtem met de rijve van St.-Livinus. Daar in goede orde aangekomen worden ze handgemeen met de dorpelingen die hen lelijk toetakelen. De woedende Gentenaars keren gewapenderhand weer naar Houtem om deze smaad te wreken. Vele inwoners worden er gewond of gedood. De overwinnende Gentenaars toeren als bezetenen.

Het woeste karakter van de tocht is waarschijnlijk dan ontstaan met een vergaande ontarding, bijgebleven tot aan de afschaffing in 1540 op bevel van Keizer Karel.

De bedevaart als openbare verering van de beschermheilige stopt na 500 jaar. Het is onmogelijk het jaarlijks bezoek aan Houtem in één slag af te schaffen. Lang na het keizerlijk verbod begeven honderden Gentenaars zich op 28 juni naar het dorp in een vrome pelgrimstocht. Gent vergeet het gebeuren niet. Alleen kinderen zetten hun feest voort, lopen met fakkels en kaarsen langs de straten als verwachten ze terugkeer met de fiertel. Dat kaarsjesbranden en lopen in de stad duurt tot in de jaren '40 van de 19de eeuw. (2)

Gentenaars op 11 november 1996 naar St.-Lievens-Houtem

Een groep Gentenaars, leden van het Davidsfonds Leiekant, een historische, volkse en vrome kern, herstelt het aloud gebruik. Ze steunen op archivalische documenten, met behulp van gemeente-archivaris Norbert Neckebroeck, om het oorspronkelijk traject af te leggen. Op 10 november starten de initiatiefnemers. Op 11 november '96 daags voor de indrukwekkende Winterjaarmarkt, komen ze omstreeks 15 uur, doodmoe en met pijnlijke voeten, in de grote tent op de paardenmarkt aan waar burgemeester Lieven Latoir met enkele gemeenteraadsleden hen geestdriftig verwelkomt.

De leider of voorpost van de Gentenaars, Patrick Goethals, dr. in de wetenschappen, in zijn vrije tijd archeoloog en historicus, bezorgt de tocht een prettig en leerrijk karakter door onderweg belangrijke en belangwekkende gegevens te verstrekken voor het landschap en gebouwen.

De Gentenaars beschouwen 11 november een geschikte dag, een vrije dag als herdenking van de wapenstilstand van W.O. I, omdat de keuring van de vele dieren in het kader van de jaarmarkt plaats heeft.

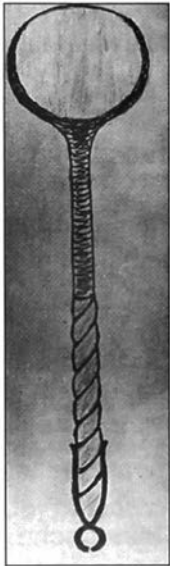
De eerste tocht van Gent naar Houtem heeft het vuur in deze pelgrims aangewakkerd om jaarlijks dit bezoek naar de Sint-Livinskapel te hernemen, in vooruitzicht van het jaar 2.000, de vijfhonderdste verjaardag van de geboorte van Keizer Karel, in aansluiting met het vroegere verbod.

Livinuslepels

De oude Gentenaren koesteren in die tijd het gebruik (en beschouwen het als een plicht) om als souvenir Livinuslepels mee te dragen naar de Arteveldestad voor hun thuis gebleven familieleden. (3)

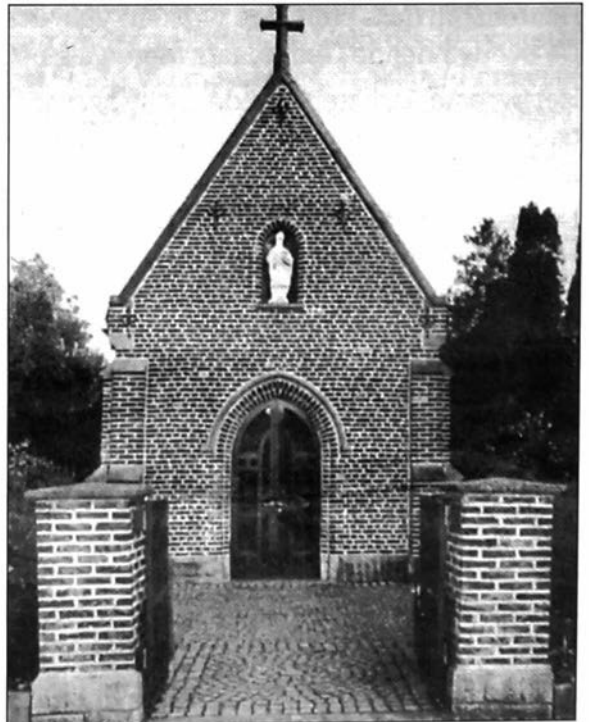
Sinds enkele jaren laat Charles De Kerpel een reproductie van deze lepels, volgens een tekening van ondergetekende, weergegeven in het boek "Zo was St.-Lievens-Houtem", in tin gieten. Hij hoopt en denkt tegen het jaar 2.000 over een voldoende voorraad te beschikken om aan de wandelaars-bedevaarders te kunnen aanbieden. De initiatiefnemers drukken de wens uit, dan met minstens vijfhonderd pelgrims de tocht te kunnen ondernemen.

Frans Duquet

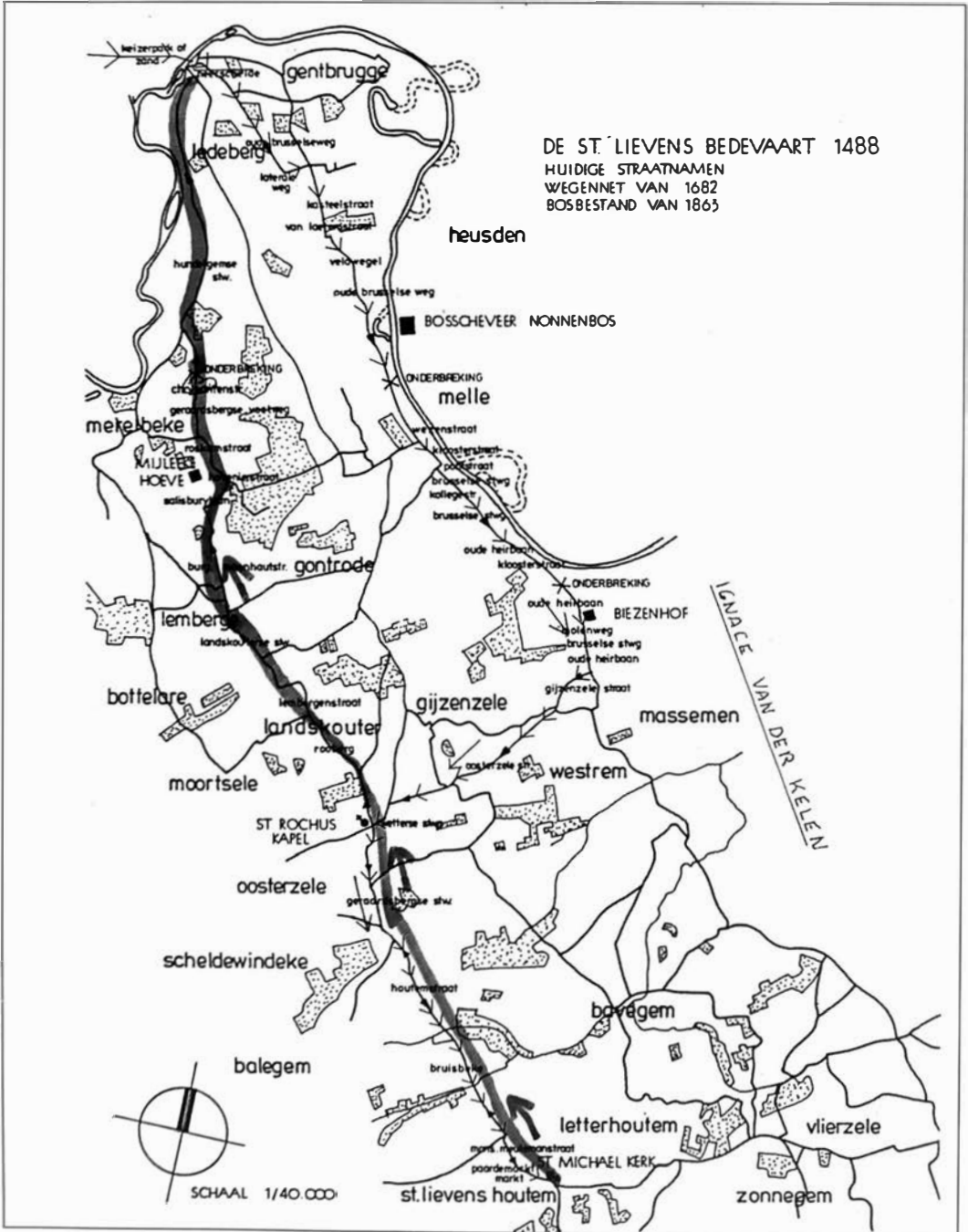
St.-Livinuslepel die de Gentenaren als souvenir mededragen van hun jaarlijkse Houtense bedevaart.

Foto uit: F. Duquet. Sint-Lievens-Houtem, in *Jaarboek van de Zottegemse Culturele Kring* 1976-1977, blz. 89

De St.-Livinskapel

- (1) Frans DUQUET. "Het Oude Sint-Lievens-Houtem". Uitgave in eigen beheer. Mgr. Meulemenstraat 31, 9520 Sint-Lievens-Houtem. Tel. 053/622.879, p. 152-154.
- (2) Prof. Dr. J. Gessler. De aloude bedevaart naar Sint-Lievens-Houtem, in *Oostvlaamsche Zanten* 16 (1941) 65-73 en Bijlage.
J. DE SAINT-GENOIS. St.-Lievens-Zotten (1467), in *Het Taelverbond*. Antwerpen, 6 (1850-51) 153 en v.
- (3) W.L. BRAEKMAN. Bedevaartlepels - vaantjes en 'tacken' van Sint-Lieven, in *Oostvlaamse Zanten* 66 (1991) 11-20 ill.

Kaart bedevaart

BOEKBESPREKING

Dienstponeel in een Film, een Boek, een Studie

* BRTN Dienst Wetenschappen; *Om u te dienen*. Document (1988)

* Diane DE KEYZER, *Madame est servie, Leven in dienst van adel en burgerij 1990-1995* (1995)

* *Upstairs Downstairs Dienstponeel in Vlaanderen 1750-1995* Bijdragen Museum Vlaamse Sociale Strijd nr. 13

Het dienstponeel krijgt op een periode van negen jaar fel aandacht, langs een film, in een boek waar de schrijfster vierennegentig zegspersonen raadpleegt en onze eeuw systematisch uitpluist, in een expositie te Gent, waaraan een studie gebonden is, waaraan veertien auteurs medewerken voor uitgebreid onderzoek van de periode 1750-1995.

In 1988 levert de dienst Wetenschappen van de BRTN een document "*Om u te dienen*" i.v.m. de dienstboden, in heruitzending als programma van het departement Cultuur, met scenario en regie André Van de Vijver, assistentie Greta Balfoort, interview Magda Mertens, productie Eric Pertz, kineast Jos Van Schoor.

Volgens de perstekst werken in ons land tussen de twee wereldoorlogen ca 150.000 dienstboden, meisjes tussen veertien en twintig jaar. Ze spelen "meid voor alle werk" in de villa's, kastelen, landgoederen van de adel en van de lage en hoge burgerij. Dienstmehsjes met enkele jaren ervaring verdienen in de jaren dertig maandelijks twee- tot driehonderd frank als een extra bron van inkomsten voor thuis. Ze genieten kost en inwoon, een bijkomende ontlasting voor de ouders.

Ze leven onderling sterk geïsoleerd, vaak geconfronteerd met intimiteiten van hun meesters, komen onverwacht in contact

met moderne comfort en "onbekende luxe", ontdekken de wetten van de etiquette, zijn ontsteld door het aantal personeelsleden: gouvernantes, kamermeisjes, keukenmeiden en -knechten, livreebedienden, chauffeurs, tuinmannen, etc. die op elk moment en overal ter beschikking staan van graaf of baron, gravin of barones, in een sfeer van paternalisme.

Een grappige anekdote weerklinkt er: een overrijverig dienstmeisje maakt op een mooie wasdag schoonschip met de wijnkalender, met een grondig zeepbad voor de flessen, verwijderen van die vuile papiertjes, de flessen opboenen en terug in de rekken schikken. Wanneer ze vol fierheid de meester naar de plaats van de opkuis loodst, staat hij totaal perplex. Van die dag af hebben ze elke dag wijn gedronken ...

De titel van de film klinkt raak in die zin, dat het personeel buigt en knikt, zelden of nooit mag spreken tijdens de dienst.

Diane De Keyzer verklaart in "*Madame est servie*" op de kaft terstond dat het dienstponeel immer alleen Frans hoort spreken en mag spreken, mits speciale toelating.

Heem- en volkskundigen, historici en psychologen hebben zelden of nooit belang gesteld in dit huispersoneel dat binnen de muren van een kasteel en statige huizen leeft, die hun individuele leven opnemen, zonder kans voor enige publieke ruimte.

Hoe groeit een boek? Langs Het Laatste Nieuws!

Op 30 oktober 1993 een oproep: Dienstboden: wie getuigt?

Leuven - Meisjes van 14 jaar of iets ouder, met werkdagen van 15 uur, zeven dagen op zeven. Het was in de jaren dertig meer regel dan uitzondering. Trappen op, trappen af "oui madame" en "non madame" en "madame est servie". ...

Zo beschrijft Diane De Keyzer uit Leuven in 'n paar trekken het leven van dienstboden voor de tweede wereldoorlog. Zij werkt aan een boek over dit thema. Hoewel ze heel wat getuigenissen heeft opgetekend, hoopt zij dat er nog lezers zijn die nog een bijdrage kunnen bieden voor haar boek ...

Diane tekende al 60 getuigenissen op ... Zij is nog op zoek naar foto's van dienstboden ..., kookboeken, geschreven recepten voor een uitgave door Kritak.

De auteur ontvangt 125 reacties, reist om lieden te ontmoeten naar Veurne, Hasselt, Wingene, Galmaarden, Gent tot zelfs in Rijsel toe, wordt elke keer goed ontvangen ... Minder goed of helemaal niet bij de voormalige werkgevers of hun kinderen. Weldra beschikt ze over elf dikke school-schriften vol getuigenissen.

Diane De Keyzer stelt vroeg belang in de eigenaardige wereld van het dienstpersoneel daar ze aan moeders en vaders kant grootouders en tantes kent, die weleer "gediend" hebben. De auteur stelt vast dat er haast mede gemoeid is, vermits de generatie die kan getuigen echt begint uit te sterven.

Bij hen treedt dadelijk een onderscheid op, degenen die niet willen praten, het verleden als verleden laten, omdat de herinnering te veel pijn berokkent. Anderen willen niet reppen over het privé leven van de werkgevers. Negentig personen, 79 vrouwen en 11 mannen vertellen rustig over hun job als meid voor alle werk, keuken-, kamer-, kinder-, kwartiermeid enz. Zes getuigen zijn zoon of dochter van huispersoneel en brengen hun jeugd door in makkelijk contact met het huis waar moeder of vader heeft gediend. De oudste getuigen raken de periode van 1918 tot 1932, de jongste behandelen de jaren 60 tot 90. Het boek bevat elf hoofdstukken: Profiel van de dienstbode, Gevraagd-gezocht-gevonden, Confrontatie van twee werelden, Staf naar status: de wereld beneden. Boven en beneden. De keukenmeid en haar keuken, met het warme hart der rijke kelders. De kamermeid en cie, in dienst van kamer en tafel. De kindermeid en gouvernante en de kleine meesters. De chauffeur en de tuin-

man, buiten categorie. De strijd om rechten. Tot slot: geen meiden meer in de jaren 90? Belgische en documentloze dienstboden en poetsvrouwen.

De auteur heeft dit veelzijdig kader met een eigen profiel getekend boven en beneden, met een inzicht in en overzicht van een eeuw. Het uitzicht van de studie weerspiegelt een veelzijdigheid, in het feit, dat op elke pagina een klein of groot deel in het cursief gedrukt is als teken van getuigenissen die aldus het grootste deel van de uitgave in beslag nemen.

Meidenkamertje in het kasteel van Louvignies

De elf hoofdstukken bevatten telkens een reeks onderverdelingen, in dewelke zij somwijlen een gelijkaardig thema terugvinden.

We nemen bijvoorbeeld de duur van de prestaties.

p. 295. Chauffeur en tuinman. § 3. Huispersoneel buiten categorie: "We probeerden door de inschakeling van burgemeesters en volksvertegenwoordigers erkend te worden als werklieden. Om u te zeggen hoe weinig rechten we hadden, kan ik vertellen dat ik tussen 1928 en 1941 nooit één zondag of feestdag heb gekend. Ook Kerstmis was werken."

p. 196. De keukenmeid. § 4. De feesten. "Met die feesten werkten we dag en nacht. Af en toe mochten we wel even pauzeren om wat te eten en een kind van 15 kan toch niet altijd aan één stuk doorwerken. Toen met die verloving hebben we twee dagen en een nacht moeten werken. De nacht was zeer kort en we sliepen maar twee of drie uur."

p. 299. De strijd om rechten. Geen arbeids-overeenkomst. "Voor meiden waren werkdagen van twaalf tot zestien uur niet uitzonderlijk. Hun arbeidsduur was tot de jaren 60 te vergelijken met die van de textielarbeiders van 1880. Bij de door Nelly Verbeke ondervraagde dienstboden werkte bijna de helft tussen vijftien en achttien uur per dag."

Op die manier stelt u op verschillende vlakken uitbuiting en misbruik vast.

p. 363. Appendix. De meid, een produkt van haar tijd." Door de crisis kan een aantal families zich geen huispersoneel meer veroorloven ... net een meid kunnen betalen. Families die er een hele stoet personeel op nahielden, moeten de staf inkrimpen tot een dienstbode overblijft: de meid voor alle werk." Enkele getuigen zijn vol lof over haar leven in dienst van de adel, in een geest van eerbied, zonder een spoor van kruiperigheid.

In zulk boek ontdekt een vorser bij toeval een bijzonderheid.

p. 241. Kamermeid, fille de quartier & tafelknecht. 7. Horen, zien en niets zeggen. "Ik was 16 jaar en wist van het vrijen niets af. De dochter van het huis heb ik betrappt met een vriendin. Ze vertelt dat ze niet met een man leeft, maar met een vrouw ... De keukenmeid noemde zo iemand een "telloor"."

In derde instantie leidt het onderwerp naar een uitstekende studie, die rechtstreeks verband houdt met een indrukwekkende expositie te Gent van 20 april tot 23 juni '96 in de Sint-Pietersabdij, Centrum voor Kunst en Cultuur, onder de titel *Upstairs downstairs*. Zo luidt de titel van een populaire televisieserie in Engeland. De twee termen beklemtonen de sociale positie van de dienstboden. Zij moeten evenzeer in een kelder, keuken, slaapkamer, zolder, tuin werken te pas en te onpas.

De tentoonstelling brengt de kadans van dat leven in beeld, met foto's en schilderijen, tekeningen en karikaturen, documenten en voorwerpen allerlei, de manier van rekruteren via advertenties en plaatsingsbureaus.

In een begeleidende studie treden bevoegde specialisten van diverse disciplines uit verschillende universiteiten, Musea voor Schone Kunsten, documentatiecentra aan, om het fenomeen van het dienstpersoneel grondig uit te pluizen.

Jan DE MAEYER en Lies VAN ROMPAEY (red.) m.m.v. Ilse GESQUIERE *Upstairs Downstairs*. Dienstpersoneel in Vlaanderen 1750-1995.

Woord Vooraf. Jean-Pierre Van Der Meiren, Gedeputeerde voor Cultuur.

Ilse Gesquière en Lies van Rompaey: Het dienstpersoneel doorheen de tijd.

Valérie Piette. De geschiedenis van het dienen. Probleemathiek van bronnen en methode.

Erik Buyst. De economische betekenis.

An Hermans. Opleiding van dienstpersoneel, einde negentiende - begin twintigste eeuw.

Carine Steverlyncx. Gevaarlijke meiden en meiden in gevaar.

Denis Keymolen en Leen van Molle. Feminisme, Vrouwenbeweging en Dienstbodenvraagstuk.

Machteld De Metsenaere. Dienstboden en taalgebruik in Brussel in de negentiende eeuw.

Luc Boeva. Dienstboden en Vlaamse Beweging.

Lydia Schoonbaert. Het dienstpersoneel in de plastische kunst in Vlaanderen (1830-1995).

Luc Verpoest. Woon- en werkplaatsen van het dienstpersoneel in de 19de-eeuwse burgerwoning.

Jan De Maeyer m.m.v. Ludo Collin. "Bezige Martha's": De priesterhuishoudsters.

Bibliografie, Biografisch Register, Auteurs

Deze luisterrijke en uitzonderlijke studie is een uitgave van het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen, in samenwerking met het KADOC (Katholiek Documentatie- en Onderzoekscentrum) te Leuven, als dertiende deel in de reeks:

"Bijdragen Museum van de Vlaamse Sociale Strijd", 1996, 248, ill.

Het boek van Diane De Keyzer geldt als een synthese en een analyse, voor een hele eeuw, van een netjes omlijnde sociale groep, van dewelke onze jongere generatie weinig of niets meer afweet.

Uitgeverij Van Halewyck, Leuven, 375, ill. Met bijlage 1. Belang en omvang van huispersoneel doorheen de eerste helft van de twintigste eeuw. Bijlage 2. De bronnen. De getuigen. Interviews. Bibliografie.

Een waarachtig uitzonderlijke prestatie van een free-lance journaliste en stafmedewerkster bij het Vlaams Ondersteuningscentrum voor Basiseducatie.

Het staat me niet duidelijk voor ogen welke titel en onderscheiding(en) deze auteur aan de universiteit(en) verdient op sociologisch, historisch, psychologisch, volkskundig vlak.

Bij de studie, boordevol persoonlijke getuigenissen en onverwachte documenten uit allerhande bronnen, geschreven en gedrukte, grafische, verschuiven we in de meest recente uitgave van "Museum van de Vlaamse Sociale Strijd" in de tijdsduur van twee eeuwen en meer, met letterlijk en figuurlijk een wetenschappelijke "handleiding" van specialisten.

Bestaat er een gemeenschappelijke noemer voor de manifestatie gebonden aan de publicaties?

* De documentaire waarde van een film is onbetwistbaar waardevol, maar blijft veelal beperkt tot een speciaal raadgeven.

* "Madame est servie" straalt als een ver-

zamelingspunt voor een hele eeuw, door één persoon.

* De uitgave van het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen, in samenwerking met KADOC, sluit aan bij de vorige elf publicaties, als een parel van universitair gehalte, op en top.

* Gemeenschappelijke noemers:

honderden en honderden meisjes hebben binnen de muren van kastelen en statige burgershuizen geleefd in een uitschakelen van elke wilsakte, haast hopeloos en hulpeloos in een dwangbuis van doen en denken, om enkel te letten op de wenken van de meesters, dag-in, dag-uit van één januari tot eenendertig december, in een elimineren en onderdrukken van de moedertaal, in een vergeten van de eigen familienaam en vaak van de voornaam, in een aanpassen van de morgen tot de avond in een keurig, onkreukbaar uniform, een zwart satijnen schort en wit kraagje, e.a. altijd effen, een etiket van onpersoonlijkheid.

Renaat van der Linden

ERRATUM - KALENDER RUITEROMMEGANGEN IN Z.-O.-VLAANDEREN
OVZ 71 (1996) 209-210

Datum	Reliek van Sint	Plaatsnaam	uur
zo na 29 juni	St.-Pieter	Nederbrakel	15

steeds zo **na**

29 juni, feest van St.-Petrus en St.-Paulus.

Als 30 juni een zondag is, valt ommegang nog in juni, doch meestal de eerste zondag van juli.

Ludwig De Temmerman

INHOUD OOSTVLAAMSE ZANTEN 71 (1996)

I. VOLKSKUNDE IN HET ALGEMEEN

1	B1	A.K.L. Thijs. <i>Opdrachten in present exemplaren: een veronachtzaamde bron voor de geschiedenis van de volkskunde in Vlaanderen</i>	3
2	A1 B2	R. van der Linden. <i>Bibliografie Maurits Broeckhove</i>	109
3	B1	L. Beyens, A. Vanhove, G. Weze, A. Eloy. <i>Werkingsverslag K.B.O.V. 1995</i>	133
4	B2	H. De Mulder. <i>Boekenverzameling van René Van de Zijpe</i>	199
5	B2	R. v.d. Linden. <i>In Memoriam Antoine Janssens</i>	200
6	B2	R. v.d. Linden. <i>In Memoriam Mgr. Georges De Keersmaecker</i>	202
7	B2	R. v.d. Linden. <i>In Memoriam Michel Van den Bossche</i>	204
8	B2	R. v.d. Linden. <i>Medelid Prof. Dr. S. Top Internationaal vereremerk</i>	210
9	B1	D. Impens-Van Peteghem. <i>Poppen met kant en kanttentoonstelling te Coudekerque</i>	210
10	B1	J. Arno. <i>Volksinstrumentenmuseum in Gooik</i>	212
11	B1	R. v.d. Linden. <i>Nieuwjaarsgroet</i>	214

IV. VOORWERPEN

12	C4	A. Vanderveken. <i>Van loopfiets tot mountainbike</i>	117
13	C4	T.M. Thomas en R. v.d. Linden. <i>Snorrekoppen. Zijn zij het verzamelen waard?</i>	215

V. TEKENS EN UITHANGBORDEN

14	A	R. v.d. Linden. <i>God ziet alles. Addendum. Zie nr. 47</i>	
----	---	---	--

VI. TECHNIEKEN/BEROEPEN, VOLKSKUNST EN -NIJVERHEID

15	B1	H. Vannoppen. <i>De knoop als historisch document in de geschiedenis van mode en streekdracht</i>	59
16	E1	E. Schepens. <i>Vogelvangst en vinkenwedstrijden te Gent van de 16de tot de 18de eeuw</i>	85, 155
17	F4	A. Vanderveken. <i>Van loopfiets tot mountainbike.</i>	117
18	B2	F. Van Bost. <i>Gentse prenten.</i>	173, 242

VII. VOLKSPSYCHOLOGIE

19	B3	D. Verreydt. (daklozen) Zie nr. 49	
20	B3	W.L. Braekman. (dievenbenden) Zie nr. 50	
21	B4	J. Van Effelterre. (Jan de Lichte) Zie nr. 62	
22	B3	R. v.d. Linden. (armen) Zie nr. 51	
23	A	R. v.d. Linden. <i>God ziet alles of de barbier Dupont door zijnen vriend Jan Dooms</i>	237
24	B3	R. v.d. Linden. <i>Dienstpersioneel in een film (Om u te dienen), een boek (Madame est servie), een studie (Upstairs Downstairs).</i>	278

VIII. VOLKSDRACHTEN, SIERADEN

25	A	H. Vannoppen, <i>De Knoop</i> ... Zie nr. 15	
26	A	D. Impens-Van Peteghem. <i>Poppen met kant</i> Zie ook nr. 9	210

X. ZEDEN EN GEBRUIKEN, FEESTEN, SPELEN

27	B12	G.B. <i>Springkasteel "Het Peperkoekenhuisje"</i>	2
28	B9	E. Schepens. <i>Gulde van Ste Gillis gheseijt. Vinckenaers te Gent.</i> Zie ook nr. 16	85, 155
29	B9	F. Santens e.a. <i>Hinke de Vinke.</i> M.B.	108
30	B3	R. v.d. Linden. <i>Een wreed verhaal (kindermishandeling)</i>	125
31	B8	L. De Wilde. <i>Nieuwjaarswensen in ouden tijd</i>	126
32	B10	G. Standaert. <i>Ninove-Wortelverbranding bij carnaval</i>	129
33	B10	A. Vanderveken. <i>Nieuwkerken-Sint-Niklaas; twee reuzen.</i>	129
34	B10	J. Van Haver. <i>Reuzenjubiläum in Asse</i>	130
35	B3	L. Gelber. <i>Le chant enfantin.</i> A.B.	142
36	B3	R. v.d. Linden. <i>Ego-documenten i.v.m. incest of bloedschande</i>	143

37	B12	F. Van Bost. <i>Gentse prenten (ganzeborden)</i> Zie ook nr.	185
38	B10	W. Schaubroeck. <i>Lierdese Bier- en Wijnfeesten met reus Bruno</i>	205
39	B10	P.R. <i>In Berlare Zeuntje, eerste Rode Kruis-reus</i>	207
40	B10	G.S. Paul, <i>de Eierboer, de elfde reus in Grembergen</i>	207
41	B10	G. Simons. <i>Tweede Paardenomwegang in Erwetegem</i>	208
42	B10	G. Simons. <i>Kalender van ruitermegangen in Z.O.-Vlaanderen</i>	209, 281
43	B3	W.L. Braekman. <i>Kindermishandeling: een kleine "Martelares van Gent" (1897)</i>	225
44	B10	R. v.d. Linden. <i>Driemaal een encyclopedie over reuzen</i>	262
45	B10	R. Coppens. <i>Reuzen in Europees perspectief of "European Giants who care"</i>	271
46	B10	R. Coppens. <i>Een nieuwe telg in de Lovendegemse reuzenfamilie</i>	272
47	B10	R.L. <i>Mandus Jacobs, een reus van een smid in St.-Gillis-Waas</i>	273
48	B10	R.L. <i>Nieuwe reuzen en rare omgeving in St.-Lievens-Houtem: Pandora en de "Muizenfluter"</i>	274

XI. SOCIALE EN RECHTERLIJKE VOLKSKUNDE

49	A	D. Verreydt. <i>Een bed van beton</i> . B.V.N.	46
50	C	W.L. Braekman. <i>De Nazarethse bende van Coben Den Beer en die van Jan De Lichte</i>	47
51	A	R. v.d. Linden. <i>De zestienjarige met een bankrekening, een boek en reportage i.v.m. armoede-grens te Aalst</i>	124
52	C	W.L. Braekman. <i>Kindermishandeling</i> . Zie nr. 43	
53	B	R. v.d. Linden. <i>Dienstpersoneel</i> . Zie nr. 24	

XII. VOLKSGELOOF

54	D6	R.L. <i>Nieuwjaarsbrief in de vorm van een bedevaartvaantje</i>	2
55	F2	W.L. Braekman. <i>Tovenaressen branden kerktoren af te Gent (1602)</i>	42
56	D1	W. Giraldo. <i>Duizend jaar mirakels in Vlaanderen</i> . R.v.d.L.	44
57	D1	J. Van Haver. <i>Voor u, beminde gelovigen. Het Rijke Roomse Leven in Vlaanderen 1920-1950</i> . R.v.d.L.	70
58	D1	M. Daem. <i>Mirakelverhalen over huisdieren en veldvruchten</i>	71
59	D1	W. Brands. <i>De Vijf Gebooi</i> . R.	84
60	D1	A. Koyen. <i>Geloofsbeleving in de streek van Geel</i> . R.	84
61	D2	M. Pieters. <i>Verering van de H. Apollonia in Lokeren</i>	122
62	D3	J. Van Effelterre. <i>De biechtvader van Jan De Lichte</i>	123
63	F2	W.L. Braekman. <i>Lichtvaardige beschuldiging van toverij te Aalst in 1590</i>	131
64	D2	E. Schepens. <i>Aegidius, Gilles of Gillis, patroon van vogelaars</i> . Zie ook nr. 16	155
65	D6	A.K.L. Thijs. <i>Kettingbrieven</i>	193
66	D6	G. Simons. <i>Bedevaartvaantje in Erwetegem</i> Zie ook nr. 41	208
67	D6	F. Duquet. <i>Te voet van Gent naar Sint-Lievens-Houtem van 1040 tot 1540. Afschaffing. Hernieuwing in 1996</i>	275

XIII. VOLKSGENEESKUNDE

68	B2	W.L. Braekman. <i>Kwakzalvers te Gent (17de eeuw)</i>	259
----	----	---	-----

XVI. VOLKSPOEZIE

69	E3	A.K.L. Thijs. <i>Oprachten in presentexemplaren</i> . Zie nr. 1	
70	E3	G. Van Bulck. <i>Graffiti te Mechelen</i>	127
71	D1	L. Gelber. <i>Le chant enfantin</i> . A.B.	142
72	B4	W.L. Braekman. <i>Schimplied op de overheid van Desteldonk en Doornzele</i>	197

XVII. MUZIEK, DANS, UITROEPEN

73	C	G. Arno. <i>Merkwaardig volksinstrumentenmuseum in Gooik</i>	212
----	---	--	-----

XVIII. HET VOLKSVERHAAL

74	B	M. De Meyer. <i>Het Vlaamse Sprookjesboek</i> . P.R.	56
75	B	G. van Istendael. <i>Vlaamse sprookjes</i> . R.v.d.L.	57

XX. OVERIGE VOLKSLITERATUUR

76 B1 R.v.d. Linden. *God ziet alles*. Zie nr. 23

XXI. VOLKSTAAL

77 D	B. Dewilde. <i>Lachtraantjes aan de Taaltrapeze</i> . R.v.d.L.	41
78 D	S. Debaeke. <i>Humor in de oorlog</i> . G.S.	58
79 D	<i>Raar maar waar</i> (Bierdrinker)	128

INDEX OP DE AUTEURS EN AANGEHAALDE PERSONEN

A. Adams, 148	L. Gelber, 142	R. van der Linden
J. Arno, 212	W. Giraldo, 44	(R.L./RvdL/P.R./R./H. De Mulder), 2,
P. Aspe, 152	D. Impens-Van Peteghem, 210	41, 44, 56, 57, 70, 84, 109, 124, 125,
G.B., 2	A. Koven, 84	143, 172, 199, 200, 202, 204, 207,
L. Beyens, 133	C. Mathijs, 146	208, 209, 214, 221, 237, 262, 273,
A. Bijnoord, 125	E. Meirhaeghe, 151	278
D. Bisson, 125	M. Pieters, 122	A. Vanderveken, 117, 129
A. Boone, 142	A. Provoost, 149	J. Van Effelterre, 123
W.L. Braekman 43, 47, 131,	J. Rijnaerts, 147	H. van Geertsom, 146
197, 225, 259	F. Santens, 108	J. Van Haver, 70, 130
W. Brands, 84	W. Schaubroeck, 205	A. Vanhove, 136
M. Broeckhove, 108, 109	E.L. Schepens, 85, 155	G. van Istendael, 57
R. Coppens, 271, 272	L. Schillemans, 151	B. Van Nieuwenhove, 46
M. Daem, 71	G. Simons, 58, 208, 209	H. Vannoppen, 59
S. Debaeke, 58	G. Standaert, 129	J. Vantorre, 145
D. De Keyser, 278	A.K.L. Thijs, 3, 193	H. Verleyen, 172
M. De Meyer, 56	T.M. Thomas, 215	D. Verreydt, 46
B. Dewilde, 41	F. Van Bost, 173, 242	G. Weze, 139
F. Duquet, 275	G. Van Bulck, 127	L. Zielens, 144
A. Eloy, 140		

ILLUSTRATIES

1. Springkasteel "Het Peperkoekenhuisje", 2. 2. Bedevaartvaantje als Nieuwjaarsbrief te Beerzel, 2. 3. Alfons de Cock, 4. 4. Opdracht van Herman Verbaere, 5. 5. Emile van Heurck, 6. 6. Brief van Emile van Heurck, 8. 7. Pol de Mont, 9. 8. Brief Victor de Meyere, 10. 9. Exlibris Pol de Mont, 10. 10. Briefkaart van Alfons de Cock, 11. 11. Brief van J. Gaillard, 12. 12. Kaartje van Ary Delen, 12. 13. Brief van Ary Delen, 13. 14. Brief van Jules Frère, 13 + 14. 15. Brief van Prosper Verheyden, 14. 16. Kaartje van Prosper Verheyden, 15. 17. Brief van Jules Pieters, 16 + 17. 18. Ger Schmook, 18. 19. Opdracht van Gabriël Celis, 18. 20. Opdracht van Victor de Meijere, 19. 21. Opdracht van Oscar van Schoor, 21. 22. Opdracht van Prosper Verheyden, 22. 23. Opdracht van Jozef Cornelissen, 23. 24. Opdracht van Ger Schmook, 25. 25. Opdracht van Jan de Schuyter, 26. 26. Opdracht van Victor de Meijere, 28. 27. Ex libris van Emile van Heurck, 28. 28. Twee opdrachten van Willem van Eeghem, 30. 29. Opdracht van Maurice Gilliams, 31. 30. Ex libris van Alfons de Cock, 32. 31. Opdracht van Renaat van der Linden, 33. 32. Cover boek Bert Dewilde, *Lachtraantjes*, 41. 33. Cover boek Walter Giraldo, *Duizend jaar mirakels*, 44. 34. Cover boek Detty Verreydt, *Een bed van beton*, 46. 35. Sprookjesillustratie door An Candaele, 56. 36. Affiche tentoonstelling "Knopen en sluitingen", 68. 37. Reglement van 1673 van de Vinkeniersgilde, 96. 38. Document uit 1629, Vinkeniersgilde, 106. 39. Cover boek F. Santens, *Hinke de Vinke*, 108. 40. Loopfiets/draisienne/vélocipède, 117-118. 41. H. Apollonia te Lokeren, 122. 42. Identiteitskaart bierdrinker, 128. 43. Cartoon belleman, 129. 44. Reuzen te Asse, 130. 45. Cover boek C. Mathijs, *De straf op zwijgen is levenslang*, 146. 46. Cover boek H. van Geertsom, *Medusa onthoofd*, 146. 47. Cover boek J. Rijnaerts, *Dochters van Lot*, 147. 48. Cover boek A. Adams, *Ik was een vrolijk kind*, 148. 49. Cover boek A. Provoost, *Mijn tante is een grindewal*, 150. 50. Sint-Gillis, 155. 51. Rekening uit 1762-1763, 158. 52. Ontvangstbewijs door P.F. Leijnsens, 168. 53. Nieuw-Jaer-Wensch vinkeniersgilde, 169. 54. Gentse volksprenten 182, 184, 186, 188, 189, 190, 191. 55. R. Van de Zijpe, 199. 56. A. Janssens, 200. 57. Reus Bruno te Sint-Martens-Lierde, 205. 58. Rode Kruis-reus te Berlare, 206. 59. Reus eierboer te Grembergen, 208. 60. Vaantje in Erwetegem, 208. 61. Poppen met kant te Coudekerque, 211. 62. Napoleon III, 215. 63. Cover boek D. Hammond, *Mustache Cups*, 217. 64. Merktekens producenten snorrepotten, 218. 65. Snorrepotten, 220. 66. Idem, 221. 67. Merkteken C.T., 222. 68. Snorkopje uit Sint-Niklaas, 223. 69. Kinderarbeiders 19de eeuw, 225. 70. Kleine martelares Charlotte 229-230. 71. Lied "Opsluiting van een kind", 233. 72. Lied "Marteling van een achtjarig kind", 234. 73. Cover boek J. Dooms, *God ziet alles*, 237. 74. Uithangborden, 241. 75. Gentse prenten 242, 244, 246, 247, 248, 249, 250, 252, 254, 256, 257. 76. Covers boeken over reuzen Catalonië/Brussel-Wallonië-Nord de la France/Oostenrijk, 262. 77. Affiche reuzen-tentoonstelling te Rijsel, 266. 78. Reus Ilmatar te Lovendegem, 273. 79. Liviniuslepel, 276. 80. Livinuskapel, 276. 81. Kaart St.-Livinus-bedevaart, 277. 82. Vaantje H. Aubertus in Bakkerijmuseum Veurne, 285.